

PG
3948
P39E5
1916

Perekotypole, IUrko
Ekspropriatsiia

PG
3948
P39E5
1916

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

УКРАЇНЬСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА

ЮРКО ПЕРЕКОТИПОЛЕ

ЕКСПРОПРІЯЦІЯ

Оповіданє з революційних часів
на Україні.

Ukrainian Publishing Co. — 2152 W. Chicago Ave.
CHICAGO, ILL.

Хто ще не є передплатником часописи

"УКРАЇНА"

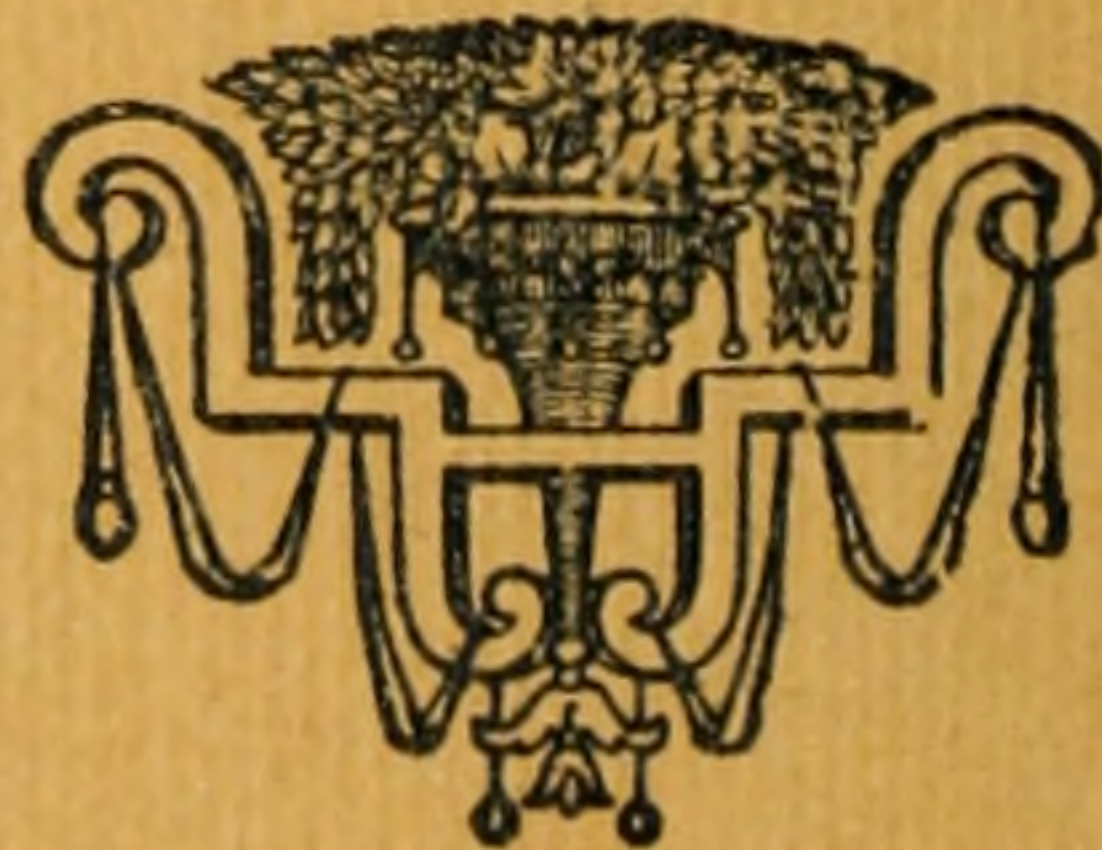
Се є одинока національно-поступова і безпар-
тійна часопись, що виходить кожного
-:- Четверга в Шікаго -:-

ПЕРЕДПЛАТА ВІНОСИТЬ:

До Канади на цілий рік	\$2.00
На пів року	1.50
В Злучених Державах на цілий рік	\$ 1.50
На пів року	1.00

В "УКРАЇНІ" знайдете цікаві вісти про тепе-
рішні події з рідного краю, як також
з Америки, а крім того подає всякі нау-
кові розвідки найліпших писателів.

Часопись "УКРАЇНА" не має на ціли прова-
дити полеміку і сварку, а лише ширити
просьвіту між українським народом.

Адресуйте:

"UKRAINA"

2152 W. CHICAGO AVE.

CHICAGO, ILL.

Українська Видавнича Спілка "Україна".

ЮРКО ПЕРЕКОТИПОЛЕ

ЕКСПРОПРІАЦІЯ

Експропріяція

ЗБІРКА
ІВАНА ЛУЧКОВА

Оповіданє з революційних часів
на Україні.

Ukrainian Publishing Co. — 2152 W. Chicago Ave.
CHICAGO, ILL.

і золоті бажання про їх спільне життя »у двох«, далеко від людей — на хуторі...

О! скрізь було так гарно, чудово і любо! В такий ранок хотіло ся кожного любити, щось бажати, кожному хотіло ся все забути і тільки оглядати сю чудову красу українського ранка, та бажати людської щирости...

* * *

На невеликій прогалині, серед густого ліса, зібрала ся купа молодих хлопців, узброєних чим попало. Де-які були з старими рушницями або револьверами, другі з шаблями, а треті, що виглядали »по орлиному« та були і приодягнені як »заправські козаки« — мали за ретязями »бровнінгі«, та інші нові пістолі, були однак і такі, що крім чабанського ножа, жадної зброї не мали. Обличчя во всіх були байдужі, сміливі і енергічні. Де-хто сидів, де-хто лежав, але всі тримали в зубах люльки, або курили »цигари« з національного тютюну махорки.

Всіх їх, безвглядно на класи, заможність або стан, з'єднала одна ціль, одна мета, один прапор, одна боротьба....

Вони звали себе українськими революціонерами.

— Товариші! — розпочав один з них — вже час нам показати себе в роботі за увільнене нашої вітчизни, вже час прислухати ся до розказів «Народної Оборони», що звертає ся до нас з проханем і требованем повести Чернігівщину дорогою повстаня. Невже ми, товариство, відстанемо від других? Подивіть ся, Київщина в огни повстаня! Харьковщина хвилює ся, жовніри бунтують ся — тільки у нас все спить »сном блажених«. Невже ми не маємо сили або бракує нам хисту? Невже »боєва організація« Чернігівщини тільки здібна на то щоби бавити ся з дівчатами та уходити за гільтаїв та розбишак?

Невже наша, »Нова Січ« се гніздо деморалізації, безсіля і розгультьяйства? Невже ані в одного з нас не з'явить ся шляхотної думки про спільну народну працю? Невже ми тільки для того офірували своє на і Полтавщина роблять те саме. На Херсонщині страйки і бунти, Кавмолоде життя, щоби байдужно і безцільно нищити час? Піячити, гуляти, і вистроювати різні дурниці ми могли-б еше ліпше прикриваючись »законом«, ми перейшли на »нелегальне« життя для того, щоби працювати для свого народа, для того, щоби увільнити свою вітчизну, для того щоби шовалити сю многоголовну гидру — Царизм!

Панове товариство! треба діла, треба згоди, треба вчинків!...

— До праці, до праці! най живе Неня Україна! — лунали вигуки навколо.

— А справа поладнаєть ся тільки тоді, коли будуть у нас кошта. Станемо дійсно працювати і з'організуємо селян. — Товариши! вже час подивити ся на діла серіозно, вже час дати собі звіт для чого ми »тут« жиємо, що нас зігнало всіх сюди, відкликнути ся на поклик народа і піти туди звідкіль чуєть ся гіркий плач скованої нашої Нені - України.

— Так! Се є правда! Товаришу, ми признаєм тобі право — говорили навколо.

— Перша річ, се нам потреба засобів, треба гроший. Коли будемо мати їх — все піде добре, роспічне ся діло, озброємо селян, завалимо їх «нелегальною літературою» і проготовимо їх до відкритого бунту.

— Щож нам робити? де взяти засобів, де роздобути зброї?

— Єкспропріяція! се один вихід, се певні кошта — вибухло з вуст кожного.

— Добре панове, най буде і так! Хто знає »які проекти що до сего. — Най скаже — закінчив свою промову правдоподібно отаман, бо виглядав найбільше поважний з них, був добре приодягнений і дуже добре озброєний. Він виглядав найбільше інтелегентний з них всіх.

— Мені, приміром, жид Гершко казав — розпочав один — що пан Кандзюба продає тютюн за 20.000 рублів...

Та що там тобі жид Гершко наплеще, — перебив того другий — у нас під самим носом колектор державних шинків, або почта пана Т...а.

— Се правда! Товариші ми поснули і занедбали все — загомоніли інші: — пан Т...ко так осмілив ся, що посилає пошту в супроводі тільки 2—3 стражників.

— Панове товариство! Супокойте ся — сказав атаман — най кожний викладає своє і другому не перешкаджає. Що до мене, то гаразд і до Кандзюби, піти, до него нема великої трудности — а нам на початках се потрібно.

Інші «екси» вимагають більше трудностей і нароблять великого галасу, коли тут обійде ся дуже спокійно. Ми повинні звернути увагу на пропозицію нашого товариша. Як що певно Кандзюба гроші має, то і до него гайда.

Ви добре знаєте, що Центральний Комітет »Народної Оборони«

потребує помочи, а наш обов'язок конфіскувати маєток богатих, для користі народної роботи.

Провокації нема чого боятися — жид побоїть ся, хиба по жидівському звичаю обманить. Ото-ж, товариши, рішайте! — закінчив атаман.

— Як у Кандзюби, то у Кандзюби — се байдуже, аби гроші дістати — загомніла громада. На хвилю все стихло...

— Отже, панове, роздумаймо се діло, скомпануймо пляни, та й до вчинку. Але перше — хто має охоту іти? — спитав атаман.

— Я, я!... та всі! — на що питаєш?

— Дякую товаришам за їх готовність, але се за багато, я потребую товаришів з десять.

— Так, по жеребу, по жеребу!

— І се недобре панове — заговорив сміючись атаман — куди може піти товариш Рябоштан з «колеґами», коли вони навіть і убрання не мають, вони принесли до нас, коли пришли, тільки порожні жолудки, та ненависть до пансьтва і царату. Я потребую чемних хлопят, котрі могли-б форснути перед «вельможним пансьтвом своїм вихованєм; там прецінь будуть »панночки«.

Навколо зареготали ся...

— Так, бери Івана Гулярку, він не відрік ся ще свого шляхотного стану, та бере і Довганенка для супроти — реготали ся далі козаки.

Серед сміху, жартів, та різних байок, почали вибирати »інтелегентів«, котрі заздегидь почали чепурити ся, крутити вуса, та оглядати ся навколо себе, наче-б дійсно думали в сю хвилю іти на баль.

Після виборів, атаман пішов з тими, що удостоїли ся чести бути в числі »вибранців« на послідню нараду, а решта вилягла ся на мураві відпочивати. Де-які розійшли ся по лісі, інші знова вели жваву балачку про сучасні справи.

— Отже, товариші, завтра вечером зберемо ся в селі Кладківці — сказав атаман Богдан Пугач — визьмемо баркас тай спустимо ся по Десні до Кандзюби — закінчив бесіду атаман.

— Гарзд! — відповіло товариство.

— А я ще сьогодні роспитаю Гершка докладнійше про сю справу, тай приобіцяю добрий »гешефт«.

А тепер най кождей іде в свою сторону — куди хоче — звернув ся отаман до цілої громади — у неділю вранці збіremo ся знова тут, і ми вам оповімо про наслідки нашого діла. До побаченя, товариство!

— Щасливого поведження! — відповіла громада.

— Тільки не дуже шалійте, панове - добродії, залишайте надалі ваші голови. Отаман з двома своїми товаришами пішов в гущину ліса. По хвилі громада стала розходити ся, тільки полишали ся ті, котрим було байдуже де бути, та ті, що послули на аксамитовій мураві, вколисани соняшними проміннями чудового «Українського Ранка».

А ранок дуже був чудовий!

Він, здавало ся, наче-б жартував над людською турботою, наче-б ганьбив ся над людським несупокоем, наче-б питав їх »навіщо все то і на що?« — Наче-б хотів сказати їм: »дурні, ви дурні! для чого вам сей клопіт, чого вам шкода, чого ви бажаєте, на що вам сі мрії?«

Позирніть тільки навколо, як то так гарно, як вас пестять соняшні проміння, як тішить повітре життя! Лишить, нерозумні, все!...

Заколишить ся в обіймах сего ранка і він вас приголубить і хоть на хвилину забудете ви всю нікчемність ваших бажань, всю глупоту ваших турбот, всю безцільність ваших стремлінь...

II.

На кінци села серед простірної клуні «свого» господаря, зібрали ся вже знайомі нам по першій главі пани - козаки. Знова сиділи вони собі байдужно, знову тягли з своїх люлек, або цигарок, знову реготали ся, але нишком, потиху, та чистили свою зброю. Взагалі вони хиба тим ріжнили ся, що були чепурнійше приодягнені, та душе озброєні. Всі як один були в синіх жупанах, та вишиваних сорочках; сиві шапки хвацько були заломані на бакір.

Недалеко від клуні на зеленій мураві у вишневім саду варив ся великий казан »каши«. — Коло него клопотав ся господар, його жінка, та бавили ся його діти.

Серед тиші вечера чудовим відголосом луна пісня молодої дівчини, доньки сего господаря.

А козаки прислухали ся до мелодії »української пісні« і на хвилю майже забувались, зачаровані простотою мелодії а букетом чарівних звуків....

В клуні лежали вже знайомі нам — Богдан Пугач, та його приятелі: Шило і Довганенько. Їх одіж була така, як і у тамтих, тільки зброя була гарнійшою: вони мали пістолети - бравнінги і рушниці - бердани. Сиві шапки якось горорізно увидатняли їх смугляві обличчя, та купи чорного волосся на голові. Богдан Пугач був невисокого росу, але міцний і збудований, як дуб, широким раменам його позаздрустив ся-б перший ліпший татарин. Шило також нічим не відрізняв ся від него. Тільки хиба Юрко Довганенько був свого рода феноменом поміж ними. Величезного росту, з головою як казан, з товстим карком і вогневими чорними очима — він зразу ріжнив ся від всіх товаришів, се був дійсний прототип старих запорожців, про котрих селяни кажуть »вінець Божого сотворіння«. Коло них сидів жид Гершко. Він був одягнений, як і всі жида — в довгий балахон, жидівській »бриль« (капелюх), в патинках а довті пейси і рижа козяча борода говорили ясно про його типічну породу. Його жваві очинята так і бігали навколо, наче-б бояли ся застановить ся довго на однім предметі, вони були у него розумні і хитрі.

Хвилево він злякано оглядав ся та нервово тремтів. Він був супроти до байдужних і сміливих обличів, козаків, котрі розлягли ся тутки, як у себе на пасіці.

— Ось, послухай Гершко — если ти тільки спробуеш нас завести в »халепу« то не сподівай ся і собі добра... Знаєш — у нас розправа скоро — проговорив Пугач.

— Ой! вай!... Що ви панове, як можна... Убий мене Бох!... Я сам бачив, як пан Кандзюба вчора дістало гроші. 20 тисяч карбованців! Ой! вай! вай!... Коби бідному Гершку хоть пару тисяч, воно було-б таке щасливе... воно було-б само пан....

— Отож, гляди! — сказав Довганенко і його страшні вогневі очи доказали все Гершкови без слів. Ся німа погроза так вплинула на жида, що він став тремтіти цілим своїм тілом, а його боязлива фігура стала еще більше заляканою.

— Ото-ж, розумій, коли ми візьмемо гроші, то тобі потручимо зі всього 3 процент, але коли ніт то вибачай! А за все то, ти мушиш допомогти нам шпіонажою і рештою діла, де ми будемо потребувати твоєї помочи.

— Так, панове, мій Бох так!

— Та їди ти до бісу зі всіма вашими жидівськими богами — сказав Шило: — ліпше присувай ся до товариства обідати. Дайте йому ложку!

— О ніт! ніт! дякувати — мені треба йти.

— Коли так, не хочеш, то забирай ся до бісової мамі, але пам'ятай — гримнув Довганенко.

Жид низько вклонив ся і зник з виду, як мара.

— Ану, добрий чоловіче, неси нам кашу до клуні (стодола) та уважай, щоби ніхто з села не зауважив, бо як зверне увагу — то пропав ти, зашлють тебе »куди Макар телят заганяє« — сказав Богдан.

— Не турбуйте ся, добродію, сей куток в селі весь »наш«, але щоби бути більше забезпеченим, то я принесу казан в чистім вороці, а так само і самовар — промовив господар.

— От се і гаразд!

— І самовар?! — Сего вже я, бігме, не сподівав ся — говорив з великим задоволенєм Довганенко.

— Гайда, товариші, до обіду.

— Ходім....

І вони пішли. По кількох хвилях, коли все вже було принесено; каша стояла, самовар пихтів, хлопята з таким апетитом прийняли ся до їди, що навіть де-яким швидким дістало ся і ложкою...

Скінчивши полуднувати, всі полягали на сіно та і почали розмову.

— Слідуює вам, панове товариство, оповісти що ми не є цілком безпечні тут — у нас під боком є не дуже приємні сусіди — сказав Пугач.

— А то хто? — спитали де-яки.

— Двайцять стражників, що роблять труси (ревізію) в де-яких хатах. Тож варто оглянути зброю та для власної охорони положити коло себе.

— То правда!

— А чи не позволите, пане товаришу — проговорив молодий і жвавий козак, стукнувши рукою по револьверу, пошарпати якого небораку та роздобути зброї?

Його очи так і блестіли відвагою і завзятостю. В очах його не можна було прочитати боязливости або нервовости.

— А то дійсно, панове! — почули ся де-які голоси, і очи в них заблестіли.

— Але-ж ні! Треба рахувати ся з наслідками, панове! Коли-б ми се зробили, то викликали-б всю біду на се село. Людй би здешатковали, мнoгих заслали-б на Сибір, побили-б, скатували-б, знасильничали-б... Ні, панове, не в селі. На полю, з за збіжа, або в лісі — робіть, але не тут. Сурово бороню — проговорив Богдан Пугач.

— Неможливо! — вибухло невдоволено з вуст кожного.

— Неможливо! — сказав і козак засоромлюючись.

— Тож-то, що неможливо! Сиди собі, »тихше води та нище трави«, або ліпше спи, то-ж і охолоне твоя горяча кров — сказав Юрко Довганенко.

— Панове товариші, не суперечайтесь, але ліпше подякуємо господареві, та поставимо варту а потім і на »бокову« — ляжемо спати. До вечера ще маємо зо 5 годин, є досить часу виспати ся.

— Хто вартовий?

— Грицько Оденчук.

— Добре! Пильнуй-же, товаришу, наші життя — сказав Пугач. Всі полягали. Зістав ся тільки один вартовий, котрий став коло дверей, операвчись грудьми на рушницю.

По хвилі залунало хропінє десятка міцних грудий з висвистом та сопінєм, наче-б яка машина, що готова зараз рушати.

— 0 —

Чудова, безблакітна ніч роскидала свої таємні чари і обхопила землю, гори і долини, ліса і ріки в свої міцні обійми.

Торжественно кидає місяць свої лазурні проміня, блищать зори і якоюсь байкою зеленіє таємний ліс. По селу лунають пісні дівчат та парубків, котрі покінчивши свою працю в полі, в гучних піснях висказують свої радощі, горе, та мрії.

Тільки товариство ще спало. Вони давно вже позабували і такі ночі і пісні, і щастє...

Запроваджені недолею на шлях боротьби, вони відзвичаяли ся від всіх тих приємностей.

Єсли часом і відчувало ся їм гірке становище їх життя, так се була одна хвиля, хвиля безрадних wspomинів, а потім? — »Гуляй во всю!«

Вартовий все ще стояв, та здає ся і його байдужну натуру зворушили всі ті співи, що співав колись, всі ті радощі, які він мав, ту красну ніч в яку не раз шопотів: «люблю!» — бо думав довго, довго — і з свавільним жалем підняв свою молоду голову.

— Гей! час вставати, товариші! Вже місяць вплив на середину неба. — Час і до діла! — Гукнув вартовий, гнівно зганяючи свої непожадані wspomини і мрії і усмішкою прикращуючи своє сумне обличчя.

Першими повставали Пугач, Шило і Довганенко, за ними повставали інші, однак були і такі, котрих треба було розштовхувати, бо поснули міцним молодецьким сном молодости. Нарешті всі повставали. — Були наготові. Чекали розказу.

— Ходім! — сказав атаман. І вони пішли.

— Боже помагай! Щасливого поведження! — сказав з жалем селянин, виражаючи своїх молодих гостей.

Спасибі, товаришу, за пожеланя, колись віддячимо!

Вони пішли навколо села тихо, понуро. Чи то зо сну так стало ся, чи може дійсно ся чудова ніч всполохнула минуле і щось далеке молодецьке найкраще, що було вже страчено, погублено...

— Чого похнюпили ся! — люто огризнув ся Довганенко — чи на себе, чи на других.

— Наче-б на шибеницю їх ведуть — додав Шило. Всі якось тяжко зітхнули та потрошки стали розмовляти, жартуючи один з другого — і так дійшли до Десни (ріка, що впадає до Дніпра).

— Іди, Юрко, пошукай баркаса (великий човен), та вибирай новий і простірний, а весла возьми у Хуторного — він обіцяв — сказав Пугач.

— Добре! — дай мені двох товаришів до помочи, то-ж ми його приженемо сюди.

— Бери кого знаєш.

За кілька хвиль баркас причалили. Він був новий, простірний, добре засмолений. На нїм можна було-б змістити з двацять людий. На щастє в нїм знайшли 7 весел: не було потреби іти до Хуторного.

Всі посїдали. Ударили весла, рівномірно підносячись і поринаючи — і баркас тихо поплив по Десні, совгаючись і підскакуючи по малих філях ріки.

— Добрий баркас! Де ти його роздобув?

— У Чорнобая!

— Дуже добрий! А ну хлопці, налягайте на весла, бо трохи запізно вибрали ся.

Міцно ударили весла і жваво аж підскокуючи полетів баркас вниз по течії.....

Та знова чогось смугляві лица молодців зблідли. Чи то їх місяць обляв таким непріязненим освітленем, чи може впамятали минулі часи, коли не раз їздили так само, але з дівчатами, без зброї і вільними.... Рівно поринали весла у воду, раптово вносили ся — і рівно різав філі баркас.

— Ох!... як гарно! — промовив один з них, що виглядав наймолодшим. Юрко зірнув на него, наче-б хотів його з'їсти, і проговорив:

— Чудово!!!

А ніч і правдиво була пишна. Що може бути краще української ночі та ще на ріці!

Коли все небо криєть ся міріадами зірок і вони дивлять ся в воду, як у свою люстру, блестячи і милуючись; коли соловії так чудно співають, на ріжні лади вицверенькуючи свої пишні мелодії, коли так широко, лагідно, так гарно навколо; коли думки несуть ся як рої молодих пчіл; коли хочеть ся любити ся, поділяти своє життя і упивати ся сею божественною амброзією сеї пишної, дивної ночі...

— А чи не гукнути нам якої пісні, панове-товариші? — сказав Гулярка, зганяючи зі свого лица свавільний жаль, що найшов на него під впливом сеї ночі.

— Се правда, товариші, заспіваймо. А то понадували ся як ті горобці на дощ. А ну Юрко, зачинай... Ще не вмерла....

І гучний вигук українського народного гимна зірвав ся, відбиваючись тисячами голосів в побережних очеретах, кущах і лепіхах.

Сей гимн був гимн горя, страждання, гуркочущої посвяти, призиву і надії. В його звуки вложили вони своє життя, свої мрії, свої бажання. І він гуркотів все гучнійше і міцнійше льючись і переливаючись в ріжних звуках і нотках — то кликав, то реготав ся, то звивав ся від боли, то гремів скаженою ненавістю і пімстою в боєвій завзятости і маршу.

Добре, товариство! А ну — »Ой не шуми луже«, або »Морозенька« — і пісня за піснею лунали в повітря пишної ночі.

Час летів непризначно. Вже на сході з'явила ся червона стежка, а небавком і весь він зачервонів наче-б відблеск величезної пожежи.

— Юрко! кермуй у лози — тут застановим ся. Налягайте на весла, товариші, бо на перешкодї »стрілка« — крикнув Пугач.

І знова пурнули весла і знова підняли ся — і в мить зник баркас в густих лозах, а потім поплив по заводї Десни до піскового затону.

Козаки були у себе в дома.

— Витягайте баркас на беріг, та несіть »харчі« (їджене), а ми тим часом розведемо вогонь.

— Гаразд!

По кількох хвилинах було все готово: баркас лежав на березі, вогонь був розведений і козаки прийняли ся куховарити. Було трохи вохко і ціли хмари комарів обліпили їх обличчя.

— Ну і проклята мошка! Не дає і зітхнути навіть — так і пообсідала... Се якась кара Божа!

Навколо пішла жартівлива лайка на кусючу комарню. Деякі прийняли ся майструвати собі ліжка з гіляків і листів, де-які пішли блукати по острову, деякі полягали коло вогню, стараючись димом відігнати комарів від себе. Всі чули ся задоволеними після тяжкої нічної роботи на веслах.

Небавком розпочала ся розмова, жартівліві балачки сміхи та гуморески. Кожий оповідав де-що цікавого зі свого життя, з минулого »легалного« стану. Зрештою варто сказати, що добра половина з них належала до передової буржуазної інтелігенції. Богдан Пугач, по прозвищу »нелегалному« — був сином заможного шляхтича. Він кінчив военну школу, коли трагічна доля Російської Конституції (1905 рок.) відбила ся і на нім: — його за промови на зібраннях і бунтоване салдат» — прогнали зі школи разом з іншими 12 товаришами. Їх »лишили прав воїнського стану«, як говорило ся в »розказі по полку« і обернено в »первобитний стан«, т. е. лишили права шляхотности (дворянства).

Потім він пішов до університету, де не побувши слухачем і одного тижня, зістав заарештованим. Будучи певний, що хто вже раз попаде в руки поліції, вже ніколи не буде зістановлений в супокою, ото-ж він не очікував на суд і утік з тюрми, з того часу вже скінчило ся його легальне жите і почала ся революційно - терорістична карера.

Юрко Довганенко був техник, засланий на Нарим (Сибір), але, жотрому удало ся втекти звідтіля.

Гулярка гімназіяст з 8 кляси, «вигнаний» за політику. Шило народний учитель, пімстячий за звірське знасилуване і смерть своєї нареченої, котру вони після нелюдского знущаня, засікли нагайками на смерть. Від того часу він систематично убивав стражників, зарублюючи кожного разу значок на деревляній ручці револьвера. Він казав, що його цілого житя не хватить, щоби «убийствами» відимстити ся за свою наречену. Кожда кропля крови її варта десятка царських посіпак. До сего часу на ручці його револьвера було зазначено десять нарубів. Се означало, що десять царських слуг вже було забито. Він ніколи не нападав на стражників з товаришами — завше сам. Він зникав часами на пару днів, товариші знали, що то він на полюваню і коли вертав, то вже можна було знайти нову нарубку на його револьвері. Він ніколи не хвалив ся, мало говорив, майже ніколи не сміяв ся, але по своїх «таємничих відходах», коли вертав ся з новою нарізкою на револьвері — лице його сіяло, він сміяв ся і росповідав анекдоти, але се продовжало ім тільки один день. Він не був жорстокій. Про його говорили, що він і муху не уба, але нажене, тільки в пімсті він був безжалосіний... Решта з їх теперішних товаришів були робітники і хлібороби, котрих також несо-лодка доля пхнула на сей не дуже приємний шлях житя. Вони жили комуною, як брати і кождий не задумав ся-б положити своє жите за товариша. Таку дружбу хиба знає той, що жие «нелегально» і цїнить свого товариша дороще всього.

Всіх їх з'єднала спільна пімста за знівечене житя «братів - борців» і загальна боротьба за «землю і волю».

Страшні і невігідні услівя їх теперішнього житя, зробили їх суворими і нечемними.

День і ніч озброєні, жиючи серед лісів, перебуваючи ріжні небезпеки і невігідности, вони позабували шляхотні звичаї, вони стали дітьми природи, колючими рожевими квітами...

За веселою розмовою, говорять, «і день і ніч летить». Не натішили ся досить гуморесками та жартами, а вже і каша зварила ся. Мовчки прийняли ся за їду: ціла ніч безпереривної праці сплюндровала їх шлунки і вони їли з великим апетитом.

По короткім часі, коли вони вже досить «заморили» хробака, то знова респочала ся розмова.

— Чи далеко ми тепер від Кандзюби?

— Та верст з десять буде, если не »згаком«.

— Знаєш, Богдане; що було-б дуже зле, если вода коло Кандзюби спала. Як ми баркас доженемо до берега? — сказав Шило.

— Єт! такі козарлюгі, та і баркаса не приженемо? А як козаки перетягали »чайки« »волоком« через порогі?

— Руками перетягнемо — сказав Гулярка.

Я говорю в тім понятю, що нам зазделегідь треба обговорити діло, а потім робити все по пляну. Ви знаєте, що пізно приїдемо, не дістанемо ся до панських покоїв, а ломити ся, значить напів зіпсути справу.

— Воно то так, але як рано поїдемо, то звернуть увагу на нас хуторяни, що мешкають вдовш ріки. Ви добре знаєте, що Чорнобай вже кинув ся шукати свій баркас і десь вже лементує і кричить. А стражники телефонами повідомили всі волости (гміни), а ті людей. І з певністю кождей зверне увагу на таку компанію, если увидить нас. Треба і з сим рахувати ся також. По нас відкриють таке польованє, що і відпочнути не дадуть! І тоді нам і експропріяція не удасть ся і причинемо не одну ревізію межи селянами, а то і себе занапастимо — сказав Іванець.

— Треба думати панове! — сказав Гринеченко, хоробрий і дуже зимнокровний коваль, що пристав до революціонерів з «ідеї»!

Панове товариші, що нам страчувати — з голого як з святого... Коли шибиниця за плечми треба смілівість! Рушаймо з рана! Як який неборака підвернеть ся — кулю в голову... а як і нас положать — так невелика страта — сказав Гулярка.

— То є правда, товаришу! — сказали де-які — як так волочити ся, то ліпше який-будь випадок: з пустого гаманця гріш не випаде! Поїдемо!

— Поїдемо, поїдемо!

Пугач нахмурился.

— Панове, час лягати відпочати — сказав він — а після сну і розмова піде ліпше.

— А ха! Правду кажеш, Богдане, — позіхаючи сказав Довганенко: — лягаймо спати.

— А хто вартує? — спитав Шило.

— Лягайте! я буду — сказав Пугач.

— Потім збудеш мене — промовив Шило.

— Добре!

Де-які полягали спати, де-які пішли купати ся, але по якимсь часі всі позасипляли здоровим сном молодости. Зістав ся один Пугач. Він ліг на траву і тисячі бажань, думок, нерозгаданих запитань хвилювали його істоту.

Він мріяв: він бачив вже свою «січ» з грішми, товаришів озброєних, селян завалених «агітаційною літературою» — він бачив свій новіт в революційнім повстаню, навколо себе цілі батальони повстанців, великі громади селян, що повстали бороти ся за свою вільність і щастє.

Все бігло у него, як малюнки в калейдоскопі: битви, ріки крові, стражданя, страти, а потім, потім наче-б з туману випливав і ставав все яснійшим і яснійшим прапор найдорощої і наймілійшої йому нені — України, що розвивав ся на «потіху борців а на смерть ворогів», по цілий Чернігівщині...

Але мрії були мріями, він подивив ся на дійсність: — на напів голодних і обідраних «перших ластівок революції», на темних і не-свідомих селян, на нелюдське полюване стражників, на всю мізерію — і жалібне зітханє зірвало ся з його вуст...

— Ех, а що, як жид обдурив? — Що як у Кандзюби нема у дома грошей.

Він знова затих. По хвилині його зір упав на товаришів, солодко спавших, на їх байдужні молоді лиця. Він задумав ся знова... Зітхнув, і озираючи ся навколо, крадькома, витягнув з за пазухи тайну свого серця — фотографію своєї дівчини, тихо поцілував він її і довго з жалем дивив ся на неї.

— Люба Галочка — промовив він — чому ти дивиш ся на мене з таким смутком? Може тому, що став я суровим? Що не бачиш у мене ані лагідности, ані ласки, ані доброти? Тяжке жите положило і на мене свою печать. Тобі страшно зі мною? Голубко моя! То нічо, що я проливав кров людську — то кров наших ворогів. Убиваючи катів просвіти і свободи, я запомагав хотяй в такій спосіб своєму краєви. Я хочу вирвати його з під самодержавного, тиранського уряду. Я люблю мою Україну більше, як ті, що боять ся бачити проляту кров... Коли-б

ти знала, як беть ся серце в моїх грудях — тільки ласкавости, любови і співчутя, навіть до ворогів, воно має. Коли-б ти знала, як воно відчуває нещасте і горе всіх пригноблених...

Але ми горді, наші чутя є замкнені для других. Ми міцні і завзяті, сильні і уперті. Наші високі ідеали не будуть осміяні і збещені вашим непрошеним співчутєм. Геть від нас! Ви ніколи не побачите у нас ані жалю, ані слабости.

Ми будемо катами катів, а нас звіть, як хочете — для нас се байдуже!

Досить.... — і він схилив свою буйну голову на руки в тягостній журбі, і смутку і порішеню.

А навколо було так гарно, так весело, так радісно — був український ранок.

III.

Було коло полудня... Білі хмари плили по синьому небі. Душно і вогко. Пароплав пройшов повз тих лоз, де спочивали козаки, вже і рибалки не раз з співами проїздили в човнах, вартуючи свої «верші». Але помучені козаки все — ще спали.

На варті вже був Шило, а Пугач спав, вколисаний своїми мріями і майбутніми плянами.

Нарешті козаки стали пробуджувати ся, протираючи заспані очі і хучаючи скусане комарами тіло, де-які з них пішли купати ся до Десни.

Гайда, хлопці, купати ся! — сказав Довганенко.

— До ладу кажеш товаришу — сміючи казав Гулярка — підем! Може промиємо ту їдь комарів і станемо подібні більше на людей, а то дивись на кого подібний наш Юрко? — начеб цопарив ся, так весь запух.

— Ходім, ходім — сміяли ся товариші і пішли купати ся.

По якімсь часі де-які покупавшись, пішли блукати по березі, зістали ся тільки вже знайомі нам: Шило, Пугач, Довганенько, Гулярка, та Іванець.

— Знаєте, товариші, задумане діло треба виконати обовязково, бо від него залежить все, що нам потрібно тепер: гроші, на громадянсь-

ку і революційну роботу, що-б не було, але сей «екс» повинен бути доконаний. — сказав Довганенко.

— Се правда, товаришу, але ніколи не треба спішити ся, бо як каже стара дідівська прислівка: «хто поспішить, той людей насмішить». Ось послушайте, що я вам пораджу — сказав Іванець — ліпше відложити на день - два, як зробити невчасно.

Ми мусимо відіхати звідсіля вечером, як стемніє, щоби ніхто нас не побачив і не звернув уваги. А если запізнаємо ся, то діло також не загине — днем пізнійше, днем раньше — се не зробить великої різниці. Повернемо тоді в Бокаївку, там свої люди, переднюємо, а на ніч і... заявим ся до пана з визитою.

Човен пустимо по течії в жертву св. «Феодосію Черніговському», а тим самим і кінці в воду кинемо — подумаютъ, що баркас вітер відбив, се буває часто, а ми тим скористаємо і направимо стражників в инший бік.

— Добре і ти говориш, товаришу, але памятай, що нове затримане на день, або два, се може сильно пошкодити нам: Кандзюба може відвезти гроші до банку. Ми мусимо се доконати нині! — сказав рішучо Довганенко.

— Най буде твоя правда, я не перечу, але як запізнаємо ся, то що панове, станете робити — ломити ся в покої? Піднімемо цілий гармідер, а він зателефонує до волості (гміна) і зараз пришлють стражників, а то і козаків, а тоді пічнетъ ся полюванє...

— А для мене робота — сказав Шило і його чорні очи заблестіли вогнем.

— Ех, що там говорити — ми повинні не запізнити ся, треба не жаліти сил, наляжемо на весла і геть, як ластівки зникнемо з виду.... Чи не так товариство?... — спитав Гулярка, звертаючи ся до підступивших до него товаришів, які поприходили зі своєї подорожи по лозах.

— Правда! — гукнули завзято вони — добемо ся свого.

— Се не постанова, панове - товариство, треба напевно знати, що робити на випадок, як буде запізно. Не ломити ся, на правду, до будинку? По мойому, товариш Іванець пропонує добре, буде запізно, треба відступити на Бокаївку, — сказав Пугач.

— Ото-ж товариші, рішаймо зараз, щоби не було на місци жадної суперечки — промовив Шило.

— Моя думка тако-ж, що варто послухати мудрої ради товариша Іванця — сказав Гулярка, переконуючи.

— Гаразд! — гукнула громада — як буде зазізно, повернемо на Бокаївку.

— А тепер товариші, час готувати підвечірок, бо бачите де сонічко світить — скоро і вечір прийде.... А там в «путь доріженьку» — сказав Довганенко — а про се досить суперечки і плянованя! Десна і ніч покажуть чи ми приїдемо вчасно, чи ні.

Козаки дружно прийняли ся готувати свою «саламату», або як вони назвали — «кашу» з котрої нараз була і зупа і каша і мясо і підливка. Взагалі яких пять ріжних страв в одній — «каші».

Важність підходячої хвилі — виконання експропріації, зробила їх більше спокійними і мовчливими. Лиця стали серйозними і над всіма запанувала дума.

Кождий бачив важність доконаня сего вчинку і для того старав ся відповідно пристосувати ся до можливих випадків і звязаних з ними наслідків. Вони не бояли ся за своє життя! Вони звикли бути готовими стратити його. Їх не лякала трудність сего діла — кождий найменший здобуток коштував їм много праці, вони все завойували тяжкою боротьбою.

А чи вдячна була їм за се суспільність? — Кільки сорому і ганьби приходило ся їм зносити за се і терпіти від всіх!

Суспільність бачила в «експропріаціях» злодійство, в селянських розрухах розбішацтво, а в їх смерти — заслужену кару. Уряд цара полював на них як на звірий. Захвативши їх живими стражники, інгуші і козаки знущали ся над ними як хотіли: Катували нагайями, підпалювали подошви ніг, рвали на головах їх волося на взірець скубаня щитини, бували случаї (як приміром в Київщині) то сажали на кіл, або запихали в кишки рогачок і крутили, а нещасний реготав ся до смерти, а були і такі случаї, що з ними робили такі злодійські муки, що не можна навіть описати — капали воду на голову, аж покіль пукала шкіра, годували кізяками, онанізували їх насильно і т. д. — але вони і сего не бояли ся і сміло ішли до борби...

«Вони вірили в то, що робили».

Вони любили бідного пригнобленого мужика (селянина) і старали ся йому допомочи. Вони знали його потреби і ішли на зустріч. Зато і ро-

зуміли вони один другого. Селянин і революціонер, се були вирази і протести спільних жадань і гніву. Вони були границею минулого (селянин) і майбутнього (революціонер). Вони були два брати, близнюки, більше — се була одна людина, що вставала з довгого тяжкого сну, у котрої голова вже прояснила ся (революційна інтелігенція) але ноги заніміли, руки затікли (селянство) і вона починає розправляти і ростирати їх... Вечера скінчила ся.

Козаки переглянувши зброю зібрали ся гуртком і ждали розказу їх вибраного атамана, котрому вони давали неограничену силу навіть караня смертею, але на час тільки доконаня якого вчинку. Потім він був рівний їм приятель - товариш. Таким атаманом - диктатором вже довшій час був Пугач.

— Спускайте товариші баркас у воду і все привидіть до порядку. Зараз будемо рушати — сказав Пугач. — А тепер збіremo ся до гурту та закінчимо нашу послідню нараду. Ото-ж товариші, ми ідемо доконати діло. Що воно за одно — кождий з вас добре знає. Які з ним звязані трудности — нікому не тайна. Можливо не поталанить нам і наш замах буде даремний; можливо дехто припадково і не поверне назад, можливо, що і всі загинемо... Для чого ми се робимо, те-ж кождий знає: не «з жиру», не для власної користи, як нам закидають ясно-вельможні дурні. Коли-б ми хотіли грабовати для себе, то нам не треба було-б ставати нелегальними, ми могли-б се робити під омофором уряда, як се роблять всі інші буржуї не боючись, на воли і протектовані царським правительством.

Ідемо ми на сей вчинок, бо бачимо одиноку запомогу, бідному, темному і несвідомому селянинови, тільки дорогою пропаганди і розрухів — а на се потрібні кошта. Нарід скований ланцями несвідомости є в руках чорної сотні і попів, котрі власно не є учителями науки Христа, але «шпіонами охранки» і слугали жандармерії. Ми ідемо, бо хочемо хоть в сей спосіб пруслужити ся національному відродженю України і вирвати її з рук московського уряда, ми ідемо пімстити ся за кривду причинену нашим братам, що сидять по вогких буцегарнях та казематах, що конають в Сибіри, та тратять жите на шибеницях. Ми ідемо, щоби здобути грошій на революційну роботу, а до сего тільки одна дорога — експропріяція.

Ми не могли іти на се діло суходолом, бо кожда дорога є в посіданю стражників. Ми мусіли відправити ся водою, бо вона стала одинокою дорогою для нас. Ото-ж уважайте, товариші, від доброго виконаня сего діла залежить все наше існованє і майбутня робота.

Тільки смілівість, відвага і братерська приязнь буде заporукою нашого успіху.

Тільки вони одні зможуть поконати всі перешкоди. Ото-ж най буде у нас правда і взаємна згода.

Нарешті козаки розмістили ся в баркасі. Знова ударили весла, знова тихій плескіт води — і швидко поплив баркас через затон поміжи лозами на широкий простір Десни — а там підхоплений течією та міцними ударами козацких весел швидко поплив вперед.

Хто бував на ріці вечером, той знає добре, яка краса, яка роскіш стелить ся навколо. Найбільше тоді коли пливеш коло високого берегу, де міліони щуріків побудували собі гнізда і з голосним ляскотом і співом літали коло них; коли бачиш густі ліси та одинокі хутори, що так роскішно розлягли ся навколо «начеб фантазією якого артиста на красному малюнку»; коли подивили ся на ліво — широка рівнина, кущі, лози та густі очерети, женуть худобу, лунають пісні підпасків та дівчат.

Подиви ся на право — червоний небозвід, наче-б море крові або відблеск величезної пожежі заливає околиці.

Козаки плили тихо, поглядаючи на берег, але нечаруючи-ся красою природи, але приглядаючи ся чи нема де ворогів, що звернуть увагу на таку дивну подорож озброєних хлопців. Береги то звужали ся, то знова розходили ся, а зелені гіляки купали ся в крішталевій воді.

Соловії розпочали свої чарівні мелодії, «бугаї» (рід болотних птахів) гули, качки з крикливим кряченєм літали в воздусі — і весь сей гомін лунав в повітрі, тільки якось душно, глухо, гармонюючи-ся з настроєм козаків.

— Повертай на ліво! Ми вже недалеко пана Кандзюби, ще якийсь час і будемо знати чи будуть перешкоди. Налягайте товариші на весла! Один, два, три!... Ну, що, як глибоко?

— Та, ще можливо плисти, незнати як далі буде. Коли-б так, як тепер, то за пів години і до Кандзюби в гости прибудемо.

— А тепер, товариші, ще пару слів, а найбільше до тих, що в перший раз ідуть «на діло». Заховуйте ся, як слід, чемно, уперто,

«сміло, а головню щоби ваше поводжене з ними було людяне. Там будуть жєнщини — не лякайте їх.

Ми їдемо не злодійство учиняти, але конфіскувати панські роскоші. Не стріляйте першими, уживайте се тільки для оборони. Памятайте, що там будуть не стражники, але слабї, можливо навіть безоружні люди.

— Добре, ми так зробимо — відповіли товариші.

— А се що — сказав злякано один з них — наш баркас начеб зістановлюєть ся?

— Та виглядає так — похмуро сказав другий.

— Гей! застановить ся! то що біліє? Стій се міловина! Кермуй, Юрко, на ліво — сказав Пугач.

— А ну, не жалійте сил, панове, нагаляйте на весла, підганяйте баркас, товариші — бадьорив їх Іванець — швидче, а то запізнаемо ся!

— Ух! не вистарчає сил, сказали мокрі від поту козаки.

— На зміну — скомандував Пугач — Юрко, Гулярка і Іванець на весла.

— Кєпська справа, товариші, баркас суне ся майже по багну. А ну кождий по веслу та відштовхуйте ся... ну разом! Раз... Трохі ліпше, два! А ну разом — три!

І вони почали ся відштовхувати по грузькому дну става, або ліпше калюжі, котра розливалася аж до фільварку Кандзюби.

Дїло не ішло добре — баркас лєдво рухав ся! Козаки повибивали ся з сил, червоний піт лив ся з їх облича, але вони на се не зважали — остатні сили докладали, та шкода! — баркас цілком зістановив ся... Вже видко було світло у вікнах дідича, не більше двох гонів зістало ся до ціли їх подорожі, але навколо була тільки вода, та грузьке дно. Хвилину всі були в відчаяню.

— Товариші, ще кілька кроків — сказав Пугач — вперед!...

І знова схопили ся всі за весла, та дїло ішло дуже тупо і поволї. Пугач глянув на годинник, була одинайцята година.

— Як не доїдемо за пів години — пропав наш замах. Прокляті чани полягають спати — сумно сказав Шило.

— Я полізу до води і буду вас пхати до берега — сказав Довгаєнко.

— Ти змокнеш!

— Ліпше я один, як ви всі.

І Довганенко скочив до води, котра була невелика, але дно було багнисте і грузьке. Він почав упираючи ся в дно ногами пхати баркас. Човен став досить жваво поступати вперед, увільнившись від такого тягару, як Довганенко, і під напором такої сили, яку він мав. Та недовго так було, стало ще більше мільчати а навіть і у такого силача, як був Довганенко, сили не вистарчало.

Було рівно пів до дванайцятої....

— Товариші, гайда до води, як змокнемо, то нічого!

— Най ясновельможний пробачає, що нанесем йому болота в покої — сказав Пугач. Козаки схопили свої рушницї і поскакали в воду.

Вікна в покоях дідича були меньше освітлені, як перед тим, видко було, що мешканці будинка лягали спати, а може навіть де-які вже і полягали.

— Товариші бігом! Ще трохи і буде запізно! — гукнув Пугач. І десять пар ніг затупотїли по ставу, обризкуючи один другого з ніг до голови. Ще хвилина.

— Ось вже беріг! Але що се з ними? Вони стримали крок. Може ворогі де з'явили ся? Може сил не стало? Може злякали ся чого? Та ні! Се — світло загасло в панських покоях...

— А що-б ви луснули, даремна праця! — сказав Гулярка.

— А біс твому батькови, та дідови! Най їм мара приснить ся! Звідкіля така напасть! — сказав Довганенко.

— «Як сироті женити ся — то і ніч мала» — усміхнув ся Шило.

— Не тратьте гумору, товариші, за то ми вже коло фільварка. узнаємо все, розглянемо все, а завтра, тільки рукою подати — і у панів — сказав Іванець.

Сей бадьорий козак ніколи нічим не зраджував ся і ніколи не тратив ані енергії, ані сил. Він був дуже спритний до всього.

— Товариші, нині невдача, а завтра буде успіх. Та розумно говорячи і нинішне не пропало: розвідаємо все досконало. Очікуйте нас тут хвилину а ми з Іванцем оглянемо фільварок Кандзюби — сказав Пугач.

Він віддав рушницю одному з товаришів і скочив через горожу в усадьбу пана Кандзюби, а за ним Іванець.

Вони ішли тишком крок за кроком, однак пес почув «чужих» і голосно загавкав.

— Бачиш, жидовина про пса не сказав!

— А се важне!

— А подиви ся, товаришу, се чудово! Ми можемо з Бокаївки прямо з поля придти до фільварку. Єсли ми нині не зоставимо по собі слідів, то всьо буде гаразд.

— Але звідсіля є і друга дорога — сказав Іванець.

— А то куди?

— На хутор до Поливоди.

— Себто, через болото?

— Так! А потім лісами і до дому. Ся дорога о много коротша.

— А болото велике?

— Не! з пару верствів.

— А глибоке?

— Не думаю, може місцями буде вода доходити попід пахі, але не більше.

— Ну, а тепер ходім. Цікаво-би знати кільки тут є стражників?

— спитав Пугач.

— Се можливо розвідати у Крутька — він з нашим Шилом товаришує. Най піде Шило.

По хвилі вони були межи товаришами.

— А що? — спитали вони.

— Та що! Вже запізно, світло загасили, та і пес є — сказав Іванець.

— Отож, товариші, підем собі тихонько на Бокаївку, а ти Шило розвідай у Крутька про стражників. Ми тебе за селом зачекаємо.

— Добре! Я зараз буду назад. Він живе недалеко — сказав Шило.

— Добре, а тепер товариші, треба затопити баркас, щоби сліду по собі не зоставити — сказав Пугач.

Шило пішов, козаки відтягнувши баркас трохи далі, де було глибоко, пробрили дно і потопили його.

Потім пішли тихою ходою на Бокаївку. Скоро їх дігнав Шило.

— А що — спитали всі — кілька поліцаїв є тут?

— Чотири стражників і пятий урядник.

— Та щось замислили вони робити — казав Крутько, бо вічно в розїздах. В Бокаївці мусить щось бути, бо недавно Українці побили «істинно - русских».

— Однак, товариші, підемо трохи скорше, бо до ранку вже недалеко, а дорога далека. Ми мусимо прийти туди у досвіта, щоби ніхто нас не побачив — сказав Пугач.

—*—

Дорога по якій пришло ся іти нашим козаком була по дощі покрита грудю і частими калюжами. Потомлені і голодні козаки мовчки ішли, спотикаючи ся майже на кождім кроці. По обох сторонах дороги росло жито і тяжкі колоса його на високій стерні колисали ся, як філі, на широкім необмежанім просторі. Козаки добре знали, яку важну ролю відграє в їх житю воно на випадок ріжностей несподіванок — тож ішли тулячи ся до него.

І коли часами в де-яких місцях жито або пшениця переривала ся пасами ярини, то нервова дріж пробігала по їх тілу і яко-сь свавільно вони прискорювали крок.

Козаки ішли, однак на лиці і в очах кожного відбивало ся якесь недовольство і злість.

І який чорт поніс нас водою — перервав мовчанку Шило — бач, які трафіли ся перешкоди. А в сьому не малу ролю відіграв і ти Богдане. Ти нам багато наговорив, про «небезпечність» подорожі «суходолом» і повів нас на Десну — ось тепер і любуй ся!...

— Знаєш, Миколо, мені по твоїй бесіді трохи аж соромно стало за тебе самого.

Від иншого се почути, я міг сподівати ся, але від тебе, біг-ме ні! Чи тебе може дорога утомила, чи твій розум розмяк від води, бо, вибачай за слово, ти вже говориш дурниці. Невже тобі краще було пробивати ся помежи стражників і козачі пікети, здибувати ся на кождім кроці з перешкодами меншими або більшими, денервувати ся, а часом навіть і якого товариша стратити, або і всім «влопати ся». Можливо, що для тебе було-б ліпше ти мігби прибавити ще з пару «нарізок» на своїм револьвері, убиваючи стражників і пімстити ся за свою любов, але для загального діла се було-б шкідливим поступком. Однак, коли ти ро-

зумієш важність нашого діла, то повинен згодить ся з моєю, «уникаючо-по найменшій небезпеки тактикою» і не перечити. А коли на то пішло! Коли я повинен слухати докори ваші від малої неудачі, коли ви бачите дійсну недбалість мою і неуміє виконати се діло, а до того я своїх обов'язків не додержую, як слідує, то прошу вас, товариші, прийміть мою ре-зигнацію і виберіть собі нового проводар - отамана — сказав Пугач.

— Досить, товаришу, відповів на се Шило — я не сподівався, що ти будеш такий уразливий, що від одного мого слова піднимеш цілу історію. Та-ж се дурниця, вибачай мені!

— Ні, товаришу, се недурниця, далеко недурниця! Твоє се одно слово багато де-чого сказало... Ти зневірив товаришів до мене, їх, зломану неудачою, силу ти не підняв, а ще більше надломив, а невчасною критикою моєї тактики ти проголосив себе більше знаючим се діло. Ото-ж пропоную тобі будь нашим отаманом. Я перший подаю голос за тебе! — сказав Пугач.

— Агі! тю на тебе! Чи ти здурів — почав Шило — чи може хочеш, щоби я вилаяв тебе?

— Супокій ся, Богдане, не бентеш ся. Всі тобою задоволені, всіх ти підтримуєш, як слід і де слід, тактика твоя також добра — ліпшого проводара нам не потреба. А як ти образив ся на Шила, то і рахуйте ся в двох, а нас не зачіпай, а також повинен і се взяти під розвагу, що нетреба правди таїти, після такої дорогі спеціального гумору не можна мати.

— Отож пробачай йому і не бентеш ся — сказав Гулярка.

— А ви якого дідька визвірили ся один на другого, агі! Ото нашли час! — сплюнув Довганенко.

— Тихо, товариші! наче-б кінський тупіт? — сказав прислухаючи ся Іванець.

— Звідкіль? — Я не чую! — насторожив ся Пугач.

І дійсно в віддаленю виразно почув ся кінський тупіт і ржання. Всі прислухали ся.

— В жито! — скомандував Пугач. В міть всі тихо прилягли в житі.

— Будьте на поготові — тихо розказав він — коли нас зауважать, стріляйте тільки по мойому розказу, а коли ні, то най їх буде

трое навіть — не стріляйте! Клянусь, що першою кулею убью того ослу-ханця — тепер я є диктатор.

Кінський тупіт все зближав ся, а нарешті визирнули з темряви сілуети людей.

Але то були ночліжники, котрі гнали коні на пасовиско.

Всі зітхнули легко. Зачекавши аж покіль ті зникли з виду, козаки повилазили з своїх притуловищ і знова пішли.

— Дуже добре, що ми почули їх і мали час сховати ся, вони не зауважали нас, а то в противнім разі ціла околиця знала-б, що бачили озброєних людей, а до того ще прибрехали-б з купу, а тоді до нас і стражників, а то і козаків, або інгушів наслали-б — сказав Шило.

— І то правда в душу їх не влізиш: може ворогі а може, то поїхали як раз наші приятелі — відповів Гулярка.

— А ну товариші, прибавляйте кроку, бо до ранка вже недалеко, але до села ще досить іти. Тільки уважайте на все, та прислухайте ся.

Чули що казали — у «Верхних Тополях» тепер недавно був трус і стоять там стражники, а перед досьвідком — се їх улюблений час блукати: як раз нарвемо ся — сказав Пугач.

Всі згодили ся з Пугачом і прибавили кроку. Але не пройшло і пів години від того часу, як вони зустріли ночліжників — знова залу-гало кінське тупотінє, котре чуло ся вже голоснійше і голоснійше, видко що хтось їхав дуже скоро. Всі питливо подивили ся на Пугача.

— Знова ночліжники? — сказали де-які.

— В жита! — скомандував Пугач і будьте на поготові.

В міть і всі сховали ся в житах, тихо прилягли, знова терпеливо чекали козаки з готовими ружницями, направленими на дорогу.

Почув ся кінський тупіт і брязкіт зброї.

— Стражники або драґони — шепнули один другому товариші.

— Пильно слідкуйте з кожним їх рухом, будьте на поготові, чекайте на мою команду.

Кінський скок перейшов в скорий крок і з віддаленя почула ся досить виразно розмова стражників.

Деякі слова страчували ся і не долітали до козаків, але загально взявши, можна було все розуміти.

— Та чорт їх відає, де вони ховають ся! Ся проклята шайка вже не дає мені супокою — говорив один видко урядник, межи страж-

никами — минувшого разу вже був я певний що їх злапаю, навколо обложили, по сему пішли загальні труси, арештували всіх і правих і виноватих, а сеї шайки не надібали.

А ми мали всі докази, що вони були там і вони були там, бо одного стражника знайшли убитого і як звичайно коло него картку: «Пімста солодка» — а се вже ясно було, що се робота Шила або Пугача. Як чорти вештають ся сі прокляті розбішаки, ось вже в наших руках, а подиви ся і зникнуть, як мара, та ще і наглузують ся над нами.

Пугач подивив ся на Шила, що був коло него і не пізнав його.

Очи блестіли у него як у вовка і він забув цілий світ, скупив ся готовий убити тих, що скоро появлять ся з пітьми.

— Товаришу, що з тобою — сказав тихо Пугач, схоплюючи його за рушницю: — Чи не думаєш ти стріляти до них? Ти хочеш попсути нам діло з «ексом»? Не смій сего робити, не кази ся! Прийде час і будемо їх знова лускати, а сего разу ні!

Шило опустил рушницю і очи його стратили вовчій огонь:

— Добре, я послухаю тебе, але ти не дав мені нині нагоди пімстити ся за мою «св'яту мученицю» — сказав він упавшим голосом.

— Не нині тільки — відповів Пугач.

Дальше не можливо було розібрати, що говорили стражники, бо швидко погнали конів і зникли в хмарах куряви. По хвилі козаки повилазили зі своєї схованки і усміхаючись пішли дальше. Тільки Гулярка не витримав і сказав заухвало по адресу до стражників:

— Дурні ви, дурні! Зачекайте, як ми свою справу полагодимо, то постріляємо вас, як куропаток.

— Ви знаєте, товариші, що мені здає ся — Сказав Іванець — що у Бокаївці або був трус, або є тепер. Я готов заложити ся своєю головою з вами, що там є купа стражників або жандармів, бо не зпростася орава роз'їздить. Я певний, що вони поїхали з якимсь розказом до стражників в «Довгих Тополях».

— Все можливо, приятелю, се тільки нам показує, що ми повинні бути дуже обережними, щоби і себе не закопати і других не довести до якої біди. Підем скорше, щоби завчасно дійти до села і не звернути нічиєї уваги на себе — сказав Пугач.

— А я ось що скажу — сказав Гулярка — давайте бігом, хто кого випередить.

— Гаразд і се! Ну так навпрушки! — крикнув Пугач і побіг. За ним побігли і товариші. Та се було не легко. Всі чули ся страшенно умучені, ноги підкошували ся, в голові шуміло, тіло було начеб обляте оловом і давило своїм тягаром. Голодні і умучені вони бігли невіддаючи собі звіту, бігли з мучаючою думкою скорше добрати ся до села...

Хвилево, коли дух забивав ся, вони убавляли крок і тяжко дишаючи, зітхали.

— Ну, товариші; вже недалеко, а ну ще! — кричав Довганенко: а ну хто мене пережене — Гулярка! Пугач! таж ви легчі від мене... а ну... а ну....

І козаки бігли без передишки, бігли аж покіль хватало сил, мовчаливо, напружено і тільки тяжке зітхане говорило за них, що се їм коштувало....

— Досить! Можна і відпочати — сказав Пугач — ми вдома!

— Ух! — зірвало ся з вуст кожного зітханя вдоволення і супокою...

— Зачекайте мене тут, товариші, а я зверну ся до господаря, за хвилю буду назад. Ви присядте на траву, та відпочивайте тимчасом.

Козаки кивнули головами і вилягли ся на траві.

По кількох хвилинах прийшов Пугач з Гаврилюком (так звали господаря сего подвіря) весело, але тихо розмовляючи.

— А ну, товариші, гайда до клуні (стодола) спати. А хто хоче най іде мити ся, та забудьте причепурити ся, бо в день побачите красуню, доньку дядька Опанаса. Хто голодний — також звертайтеся до дядька Опанаса. Кавалок хліба, та кусок доброї солонини з часником добре направлять ваші шлунки — сказав Пугач.

— Господи! та де вас біда носила? По болоті чи що? — питав здивований господар.

— Ох! то дурниця, товаришу, де були, тепер вже нас там нема... От що, дядьку Опанасе, если ласка твоя, ти нам перед полуднем наварь «каші», та повартуй, будь ласка, тепер нас, бо ми помучені шаленно і заснемо мертвим сном.

— Добре, добре! мої приятелі — говорив селянин — і я і жінка і діти, ціла наша фамілія життя свого не пожаліємо за вас.

— Дякуємо, дякуємо, приятелю! Отож нас зараз нічого не питай, не дивуй ся, але скорше веди спати, бо бачиш, що ледво на ногах стоїмо, коли відпочнемо — тоді все росповімо про нашу подорож.

— Голубята ви мої, діточки дорогі, кільки ви витерпите в життю своїм, і все то за нас сіромах, сердечні ви... бурчав старий Опанас собі під ніс.

— А що стражників багато тут? — спитав Іванець.

— Та де там — доброму молодцеві на хвилю роботи: всего пятеро — сказав дядько Опанас.

— Ну, тож добра ніч вам — сказав до него Пугач.

— Дай Господи! Спочивайте собі на здоровле.

Нарешті всі розмістилися по клуні, нерозбираючи ся і не миючи ся, полягали на сіно — і в ту саму хвилю залунало хропінне десятка козацких грудий, тільки «чепурний шляхтич» — Гулярка не звертаючи уваги на смертельне умученє, умив ся і чесав ся, приглядаючись починаючому ся ранкови, що переливаючись кольорами — золотив ся на всході пасками різнобарвних хмар.

IV.

Високо вже стояло сонце, коли проснули ся козаки. В садочку весело трескотіло огнеще, на котрім варив ся добрий казан каші для «гайдамаків». Недалеко гудів самовар теж призначений для гостей і стояли копики і шклянки для питя. Козаки піднесли свої голови з сіновалів, зирнули один на другого і весело зареготали ся: — не даром ми дядька Опанаса напудили — сказав один з них.

До їх сміху прилучив ся і сам господар зі своїм сином, котрі в ту хвилю увійшли до клуні.

Та і не можна було дивити ся на них без сміху. З ніг до голови вони були засмаровані болотом. Чоботи були виброхані в воді і поруділи, убранє задріпане і місцями навіть подерте; засохшу грязюку можна булоб знайти навіть на ковнірах жупанів. Обличя їх запухли від кусаня комарів, а від безсонних ночий під очима висіли сині міхури. Потягоючись і чухаючись вилазили козаки з своїх логовищ, веселі і в гуморі, добре відпочивши, вони чули ся цілковито задоволеними і їх неугомонний язик почав плести байки та несенитниці.

— Панове товариші, ви виглядаєте тепер такі красні, як безрогі підчас дощу — сказав Гулярка.

— Та і ти, митий, не ліпший, коли-б тепер тебе побачили «твої

шляхтянки» — то з певністю закрутили-б носом на свого «бувшого готового до услугів» — кавалера — кольнув його Шило.

— А покажи свою пику, Юрцюню, — звернув ся Гулярка до Довганенка — ой, лишенько, що то за прихороший козак!

Навколо зареготали ся при послідних словах Гулярки.

Юрко вилазив з під сїна, як мідведь з логовиска, підносячи на своїй постаті добрий оберемок сїна. Після його тяжкої роботи в калабані коло пана Кандзюби і тяжкої роботи на веслах, він дістав сеї ночі тяжку трясавицю, котра заставила його шукати притуловища в глибині сїновала.

Його ціла постать з заспаними очима з набубнявленим обличчям і мідвежими рухами, викликала шалений рогіт серед товаришів.

— Чого вискалили ся, агі! — удаючи з злостью, а дійсно добродушно сказав Юрко, позіхаючи на цілий рот.

— Чи добре спочивали, панове товариші — спитав господар своїх дорогих ночліжників.

— Чудово, дякуємо! — заговорили козаки в один голос.

— Дуже вам красно дякуємо, най вам пан-біг заплатить, та поможе віддати Ганну за доброго чоловіка замуж — сказав Іванець.

— Дякуємо красно, спасибіг за добре слово.

— Панове! — крикнув Гулярка — висватаймо Ганну для нашого Юрка! Чим він не молодець? І красний і пригожий, та і силою і здоровлем пан-біг не обідів, перша - ліпша худобина йому позаздростила ся-б: Памятаєте, як він віз витягав з болота сам, коли двох конів не змогли сего зробити? Ну, ну не соромся-ж та підійди, най налюбуеть ся на тебе твій будучий тесть.

Сміяли ся всі — і товариші, і господар і навіть сам Юрко, згинаючи, то виправляючи свою великанську постать, що горорізно різнилася від звичайних фігур його товаришів.

— Чому-ж бо ні! Красний молодець, коби тільки Господь Бог післав життя та здоровле, а як здобудемо волю та землю, а то вже майже нема на чім робити, — то най Господь благословляє, коли буде любов та згода mezi ними.

— Ліпшого господара і не знайдеш — се сила а ні чоловік! — Вінець Божого сотворіня — говорив селянин зачаровано глядаючи на Юрка.

— А що дядьку Опанасе, чи були в вашім селі труси? — спитав його Пугач.

— Та були, матери їх ковінька, чому-ж би не були. З десяток людей арештовано а з ними і Гринчука.

— І Гринчука?

— А так! А ще як катували його стражники, страшно було і дивити ся — живого місця на тілі не зостало ся, ледво на смерть не засікали. Вже не міг іти, повезли його до тюрми... Богато народу посікли.

— А у вас трус вже був?

— Ні ще, Пан Біг милував, хотяй Грицьку трохи попало від стражників, але ще не було трусу. Та думаю, що мене не мине він. На послідних «волостних сходах» становий пристав що-сь дуже косо поглядав на мене, коли говорив про «Крамольників - революціонерів». Всіх лаяк і ганьбив і обіцяв ся небавком приїхати знова і зробити поголовну ревизію і екзекуцію.

Все — казав — знищу, всіх «крамольників на Сибір зашлю», «всіх перекатую! повішу!...» — А тут старий Охримчук не витримав тай каже до него: «над кім, ваше благородіє, будете правити, коли нас всіх вишлете на Сибір? А для нас еднаково — гіршого Сибіру вже не треба, як ми маємо. Може в Сибіру, хотяй землю дістанемо, котрої тут не маємо, а сонічко Боже скрізь еднаково світить: і на Сибіру люди живуть, а тут вже скоро прийдець ся з голоду умирати, як пани заберуть всю землю». — Пристав подивив ся на него таким чортякою, що ми всі здрігнули і подумали: пропав старий!... Однак пристав переміг себе тай каже до старого: «ще і тобі землі?... стоїш над домовиною — а також соціяліст! Три аршини землі дістанеш і без того...»

— «Ніхто не знає — казав старий — коли і де кого смерть чекає, дороги Господні незнанні». Хотів він, здає ся і столітного діда Охримчука заарештувати, та видко посоромив ся старого чіпати, а тільки сказав:

«Нужно і тебя записать, будет на память, скотина!» — і відіхав. Коли-б тільки не принесло їх ще нині, бо чогось «буцигарники» наші зашвендяли та і «істинно - русскіє» щось з підвисшеним духом ходять — се не к добру! Вчора стражників з двацять переїздило через наше село, а потім поділили ся на гуртки і поїхали на всі сторони, на другі села.

— Де-яких з них ми у «Верхніх Тополях» зустріли — сказав Гулярка.

— І вони вас не побачили? — спитав господар: — як то Господь - Бог вас виратував.

— Притаїли ся в житах покіль вони проїхали.

— Слава тобі, Вседержителю! А чи знаєте, що через вашого Рябоштана ледви не засікли Гуся.

— Як так? — спитали схвильовано всі.

— Гусь його переховував у себе, та Одинець спостеріг його і доніс. А тоді до него, як нагрянуло стражників, ой лишечко моє — тьма тмуца і ціле подвірє заповнили. Але-ж і били його, сіромаху, жаль брав дивити ся на него! били і нагаями і рушницями, топтали ногами, товкли його лицем до землі, скервавили до непізнання.

Один тільки Пан Біг відає, що він витерпів, від тих буцигарників. Вони все допитували ся, де сховав ся Рябоштан, а Гусь все своє до них: «відати — каже — не відаю, знати не знаю; моя хата з краю.»

Так і не допомгло... Все подвірє сходили, всю огородину витовкли, збіже збили кінськими копитами, але нічого не знайшли. Стали тоді збійками роспитувати жінку та дітий — і від тих не добили ся жадного товку. Попало трохи і Варениці — тому за дітий.

— Як так?

— Та так! Зробили трус у него і як звичайно, нічого не знайшли — се зробило їх скаженними. А тут, на лихо, десь з'явив ся 6 літний Івас — ну, що дитина знає, затило своє і говорить: «буцигарники, буцигарники».

Урядник з перекошеним від злости лицем схопив хлопця за руку, потряс його так, що дитина ледви Богу душу не віддала, та і питає: «а хто тебе, сину, сих слів научив?» — але мудра дитина відповіла, що сама научила ся, на вулиці. — Урядник знова питає — «твій тато і мати, певно є соціялісти?»

— «Ні — каже хлопчик — мій тато хулїган, а мати «істино - руська», тільки я з Манькою «люцінери...» Скаженїлий урядник, як кинеть ся на батька, так ось чому ти вчиш дитину, та як почав махати нагаєм по чім попало, по лиці, по голові, по спині, живого місця не зостало ся, побив також і жінку, котра була вагітна, дістало ся і Іва-

сику, що гнівливо кричав на него: «буцигарнику, не бий татка з мамкою» і прикривав їх своїм маленьким тільцем.

— Песя кров! — промовив Юрко потираючи очи, наче-б їх запорувив. Всі мовчки стояли, та пильно дивили ся на селянина, ловлячи кожде слово його оповіданя. Тільки похмурі лиця та блискучі очи говорили про її думки... Хотіло ся в нелюдський спосіб пімстити ся за все глузоване і знущаня царських опришків і посіпак.

Як раз в сю тяжку хвилю увійшла красна молода дівчина і перервала їх розмову.

— Добридень вам, панове — сказала вона мельодійним, прекрасним голосом.

— Дай Боже щастя, красуню! Дивись Юрасю, що то за пишна рожа! Такої кралї пошукати.

Не одному вже видко парубкови скрутила голову, а ми її сватаємо за тебе, Юрцю! Ні, ні! Не тобі пара, ти до неї і в підпаски нездалий — сказав Гулярка, любуючись її прекрасними клясичними рисами лиця і стрункою гнучкою постатю, з котрої так і просили ся пишні форми тіла, котрім позаздрилася-б і сама Венера Милоська.

— Годі вам глузуватися з простої мужички, сказала червоніючи, як маківка, Ганнуса.

— Не сороміть, панове, моєї донечки, бо бачите, як вона распалила ся — ще згорить — казав старий господар, сьміючись.

— Тату, хочь ви не глузуйте надімною, — казала майже плачучи бідна засоромлена дівчина.

— Біг-ме! я чую якусь кольку тут під ребром — казав Юрко, показуючи на серце. А сю кольку спричинила ся красуня і як я умру хто-сь буде винуватий — казав він, пригортаючись до Ганнусі все блище і блище: — Серденько мое...

Всі засміяли ся, а дівчина спорхнула, як пташка, нарікаючи на батька і на всіх за такі жарти.

Однакож по короткім часі вернула ся назад, несучи добру макітру вареників в сметані та в маслі і з коса поглядаючи на Юрка і лукаво підсміючись — видко було, що він її подобаєть ся.

— Знаєте, пане добродію — казав селянин, звертаючись до Юрка: — ви моїй дочці в око упали, бо щось вона на вас за богато дивить ся, та ще таким довгим та лукавим позіром, що я...

— Тату! — перервала його дівчина: — Не сороміть, бо піду...

— Та їди, а тебе хто тут держить, тебе ми тут вже не потребуємо, добре, що вареників дістали.

— Ти піди ліпше попід волость та розвідай, що нового чути, а ми тим часом пообідаємо.

Ганна пішла. Всі посідали обідати. Якийсь час чути було тільки усердну роботу челюстів, та сопіне козаків, що апетитно поїдали смачні вареники.

— А що, панове, коли ви прибудете до нас провести мітинг? — запитав селянин.

— А ось як упораємо ся... відповів Пугач і почав докладно оповідати про деякі козацкі справи, а головно про біжучу...

— Се правда! — сказав селянин: — Кандзюба богач, але се дуже непевне, що він тримає гроші у дома, хіба незначні суми.

— Се і мій погляд — сказав Пугач.

— Грицю! — звернув ся селянин до свого сина, а піди на гостинець та подиви ся, чи нема якої новини, а zarazом і повартуєш трохи.

— На вулиці мати з моєю жінкою — відповів Гриць, відтягаючись від розказу тата, бо цікава справа про експропріацію була для него дуже інтересною.

— Не довіряю я бабам що мужеське око догляне — бабська лереочить, або наробить крику з переляку, та ще і стражників напровадить на нас. Пійди, піди, сину!

Грицько неохотно пішов.

Вони розпочали говорити про дороги, якими найлегше добратися до Кандзюби, а потім по «ексу» втікати лісами. Потім порішили втікати через хутор Поливоди — болотом.

— Пришліть нам літератури — сказав селянин, звертаючись до товаришів — ми вже зібрали 20 карбованців, вибирайте найліпшу, головно ту, що говорить за панську землю і за бідноту селян. Та порадьте нам, що робити з Одинцем, він всіх провокує на кождім кроці, жити добрим людям не дає. Порадьте, що зробити с сею гадюкою?

— Та що робити? — дна орада: убити — сказав Шило.

— Дамо і йому раду — тільки зачекайте — на все прийде черга. Головно треба залагодити наші справи, а потім все піде як по маслу — сказав Пугач.

— А мій такий сказ — сказав селянин: коли в Ровчаку убили Дудку, а в Монастирищу — Владика, а в Іванівці — Хвидька — тоді зразу поліпшало.

— Не завше, добродію, добра така робота. Чи не памятаєте ви, які наслідки були по сих убийствах?...

Кільки трусів, арештів, знущань і навіть убийств товаришило сим подіям? — сказав Іванець: — ні! недобрий сей спосіб переконування хуліганів і тільки в крайности повинні ми се уживати і коли услівя нас до того змушують, то треба брати ся до сего дуже обережно... Однак моє переконанє є таке, що терористичні акти дійсного хісна не приносять, а крім того завше по такій пригоді уряд переслідує селян, роблять арешти, виганяють на Сибір і роблять інші насильства, а хулігани стають ще більше жорстокими і пімстливими. Тоді кожний чорносотенець стає провокатором і наслідки бувають гірші як би шкодили десять таких, як Одинець.

Більшу вартість має загальний терор цілого повіту, а се можливо тільки тоді, коли ми будемо мати відповідні средства до того; хотяй в дійсности і се недовго проіснує, бо пішлють «карательную експедицію» і задусять все. Взагалі я в терор, як в спосіб борби з хуліганством, не вірю. Свідомість селян — се є той терор для хуліганства і чорносотенсьтва, якого жадна зброя і переслідування не зможуть знищити котрий нарешті повалить теперішній абсолютний стрій і насильства уряда — закінчив свою бесіду Іванець.

— Воно — то правда все, добре кажете, але-ж бо то вже страх шкідлива людина!...

— Біг-ме, я певний, що ціла громада радо понесе кару, аби тільки позбути ся сеї гадини... — сказав селянин.

Ще не скінчив він своїх слів, коли вбігає бліда і перелякана страшенно Ганна. Вона ледви промовила: «Стражники приїхали! — і ватрясла ся цілим тілом.

— Що, що? де вони? — запитали схвильовано козаки — і кільки їх?

— Справник з приставом і пів сотни інгушів приїхали до волости і кличуть людей на громадський збір — вимовила нарешті вона.

— Пся кров! — засвистав селянин — коли-б не почали робити ревизію по хатах. Чи не бачив вас хто, панове, як ви ішли до мене?

— Ніхто! навіть пес не загавкав — відповіли козаки.

— Отже панове, послухайте мене — почав селянин.

— Ви, дядьку Опанасе ідїть до волости — перервав йому бесїду Пугач: — Грицько най майструє щось коло хати, а Ганна най щось робить в садку піля стодоли, як що стане ся, зараз сповістите нас. Добре, дядьку, Опанасе? А ми будемо вже на поготові угостити сих небо-раків, если вони нагрянуть на нас. А тепер ідїть і зробіть то, що я вам казав — закінчив Пугач.

— Товариші, если дійде до бійки з стражниками, то відступати будемо до ліса, если-ж сего не зможемо зробити; нас окружать, тоді будемо очікувати, аж покіль вони самі на нас нападуть. Коли-ж вони нас заатакують, дамо до них сальву з наших рушниць, а потім вперед на них. Підносїть у ранених і в убитих стражників рушницї і амуніцію і далі вперед, без перестанку стріляючи до них, та добре цїлячи ся. Таке привитанє їх з певністю огорошить, а ми, користаючись з їхнього переполоху, відступимо до Вербіцького ліса, розумієте? — сказав Пугач.

— Добре! — відповіли козаки.

— Я не буду вам пригадувати, що бити ся треба не на жите, але на смерть! Що живими не треба давати ся в їх руки.

— Се вже знає кождий, як добре тому буває, хто попадеть ся в їх руки... — говорив далі Пугач.

— О певно! ми знаємо вже їх шанобу — говорили козаки.

— Та хто знає: ще може пробємо ся через них, а если ні, то і вони узнають як дорого буде коштувати їм ся побїда над нами. Чи не так товариші, — запитав жваво Гулярка.

— Певно! ми їх приймемо з честю!

— А тепер давайте, панове, чай пити. Що буде — то буде, але з пустим жолудком шеода і на там той світ забирати ся.

— Рація! — сказали бадьоро козаки і прийняли ся завзято до чаюваня.

Однак під сею удаючою рівновагою і гумором горів огонь готовности в кожду хвилю стати до боротьби з стражниками і завзято боронити своє жите, а на випадок смерти дорого продати його.

Але не випили вони ще і по шклянці чаю, як прибїгає до них жінка старого господаря, з плачем оповїдаючи, про звірства стражників:

— Лишенько моє! Людий січуть! Двох забили або поранили до нестями — не відомо: понесли як мертвих до волости. Жінок і дітей, що плачуть за татами не милують: б'ють нагаями. Галасують...

Справник лютує! Він розказав стражникам робити «по своєму усмотренію» — а ті з інгушами глузують ся над христіянами...

Стражники, як скажені, літають по вулицям і стріляють з револьверів, лякаючи людий. Жінки плачуть, діти лементують, а вони прокляті регочуть ся...

Крадуть все з хатів, що їм потрібно: у Варки Гринишиної всіх качок позабирали. Петрова жінка сховала гусака аж до комори, але і там знайшли його и забрали. Боже милосердний, що то буде: світопредставленє... Справник не у волости, та каже щоби до него дівчат приводили: «я — каже — не можу бути без прекрасного полу...» Тягнуть дівчат до него, тай ще найкращих: ціле село перепсують... коби хоть Ганни не знайшли...

При сих словах старої жінки, очи у Юрка загоріли ся вовчим огнем, лице зблідло, закусив губи і його рука свавільно стиснула ручку револьвера.

— Діточки, ви мої — лементувала далі стара жінка — де-б мені хоч вас заховати. Святий отець Николай, спаси мені хоч сих наших оборонців... Але піду знова розвідаю, бо то цікаво, як все скінчить ся — говорила далі стара жінка і знова побігла.

— Товариші, чого ми будемо тут сидіти! Людий мучають а ми чай попиваємо... Підем! збунтуємо людність, постріляємо стражників... — роспочав Гулярка; та його перебили:

— А де Шило?

Всі зирнули навколо, а Шило счез. — То що за мара, куди він міг пійти — дивував ся Юрко — перед хвилею був і десь зник.

— Коли-б він не наробив якого клопоту, з него всего можна сподівати ся — сказав Пугач.

В сю хвилю раптово загуркотіли стріли — всі насторожили ся. Знова повторили ся, цілий грім стрілив, крики, голосіня і кінський тупіт, котрий скоро перейшов в гальоп.

— Товариші, здає ся, нас знайшли, будьте на поготові.

— Ходім в атаку, крикнув Гулярка — ліпше смерть на полю, як тут в стодолі, де нас перестріляють як горобців, або ще спалять. —

Ходім!....

— Цить, дурню! Чи маєш розум? — гнівно крикнув на него Пугач. — Почекай, прийде і на нас черга нападати, а тепер будь спокійним — вони не знають про нас!

В сю хвилю вбігла Ганна.

— Що? — спитали козаки, пильно глядаючи в очи дівчині. —

— Батька бють у волости. Пристав ганьбить його послідними словами, тупотить ногами... Мати плаче. Пристав велів бити його так довго нагаями, покіль він не виявить кого з селян.

— Ну, а батько?

— Хоч убийте — каже — я нічого не знаю! На нікого не можу сказати, бо не знаю. Надаремно ви збиткуєте ся надімною старим! Здає ся, що буде і у нас ревизія! Матінко Божа! що буде з вами... Може я як небудь переведу вас огородами ..

— Пізно дівчино! Іди знова на село, та як дізнаєш про щось нове — знова сповісти — сказав Пугач.

— Ну, що товариші?

— Добре! відповіли їх похмурі лиця і очи заблищали.

— Майте терпіня! — на все прийде черга.

— Добре! — знова сказали козаки.

Але в тім другім «добре» чуло ся і відчайне і гнів, і ненависть, і злоба до свого безсиля.

— Де Шило? — дивували ся козаки.

В сю хвилю прибіг переляканий Грицько і каже:

— Шило забив справника, пристава і тих двох стражників, що били тата; потім скочив, як чортяка на коня і стріляючи по стражниках на право і на ліво, став утікати, за ним погнали ся стражники, десь вже забили бідашного.

— Що!... Як то стало ся?

— Як раз коли піднесли стражники нагаї бити тата — зараз появила ся у вікні рука, котра і положила обох стражників стрілами з револьвера на місци. Справник схопив ся, але був такий п'яний, що схопив фляшку заміст револьвера; в сю хвилю у вікні появив ся Шило, лице його було таке страшне, що не можна було на него дивити ся: вискалені зуби були як у вовка, він усміхав ся, як чортяка... знова направив револьвер на них і забив нараз.

Се було так скоро зроблено і очевидячки при цілім зборі людей і стражників, що всі були як зачаровані, потім він скочив на справникового коня, знаєте того жеребця, що виграв першу нагороду на перегонах, махнув шапкою і стріляючи на обі сторони зник з очий. За ним кинули ся всі стражники, стріляючи сальвами, та де, справників кінь ніс його, як вітер. Не знати, чи зловлять...

— Куди він став втікати?

— На Вербівські ліси.

— Ні, його вони не злапають, пригадаєте моє слово, сказав Іванець.

При послідних словах вбігла Ганна. Лице було у неї, як у мерця, вона тремтіла цілим тілом.

— Що?

— Стражники!

— Кільки?

— Одинайцять!

— Де?

— У нас на подвірю...

— Іди собі, дівчино геть звідси, бо буде баталія. Їх одинайцять а нас десять, се не багато.

— Приймїть і мене, товариші, до себе — сказав Грицько — дайте мені яку зброю, най і я забью якогось буцигарника, бо вас буде за мало, коли ще інгуші та козаки приїдуть. Бо вже чи так, чи інакше замучать мене, як злапають, най ліпше умру з честю.

— Добре товаришу, вступай до нас — сказав Пугач.

— Нас меньше, але ми їх переможемо — сказав Гулярка — вони борять ся як слуги - наймити, а ми, як борці за волю.

— Іди собі, дівчино, геть звідси — сказав Пугач до Ганни — дякуємо тобі за твою щирість, а наколи зістанемо ся живими, то ще раз подякуємо за твою турботу...

Залила ся слізми дівчина і вийшла з стодоли.

— Ну, що Богдане? — запитали козаки.

— Будемо бити ся... або вийдемо побідниками, або умремо як борці за вільність народа.

— Добре!

— Дорогі товариші! Попращаймо ся, покіль ще є час, бо хто знає, може не побачимо ся вже на сїм світі.

Якусь хвилю тиснули вони один другого в мїцних обіймах і чули ся тихі поцілунки приятелїв спільної недоли. А потім знова вони стояли на своїх позиціях.

— Товариші! Уважайте на двегі. Коли появлять ся стражники, возьміть їх на цїль і очікуйте мого розказу стріляти. Уважайте, щоби жадна куля не пропала даром. По першій сальві, підем в атаку; підносїть рушниці у впавших стражників, бо вони мають лїпші, як ми маємо, і гай да до ліса. Єсли хто з наших товаришів буде поранений, помагайте йому втечи, але як смертельно, то най сам себе забє, або хто з товаришів може йому не попасти ся в руки катів живим.

А тепер прощайте! Пробачайте менї, товариші, коли я перед ким провинив.

— Пробачай і ти нам — сказали товариші в один голос.

І знова все затихло. Напружено носило ся в повітря запитане життя і смерти, що могло стати ся дійсностю і гнобило своєю невідомо-стю і бажанєм проникнути в будучину тих, що очікували свою долю.

Раптово відчинили ся двері... Десять скритих смертей направи-ли ся своїми слїпими очима на виновника перерваня сеї глумливої і напруженої мовчанки. — Рушниці і револьвери свавільно підняли ся до гори і... На порозї стояла радісна і усміхаюча Ганна...

— Вже поїхали — сміючись казала вона, навіть не докінчили ще трусу, як з'явив ся який-сь старший і вони застановили все і швидко поїхали на Вербівські ліси. Видко, що будуть робити облаву на Шила — щебетала далї Ганна — тільки тата дуже побити, ледви, бідні ноги притягли до хати... Коли-б ви знали, яка я втішена, що вони відїхали вже і вас не здибали, мене так і підмивало затанцювати козака, як вони виїздили з подвіря.

— Спасибі, дівчино, най тобі доля доброго товариша життя пі-шле — сказав Пугач.

Вона соромливо усміхнула ся та нишком так стрілила очима на Юрка, що той аж присів від радощів.

По хвилї до стодоли прийшов старий, блідий і з синяками на ли-ци, його біла сорочка була скервавлена, спокійне і добре звичайно лице його було перекошено ненавистю і очи блестїли, як у вовка.

— Але Одинця все-ж треба знищити — сказав він з переконанєм і голос його зазвучав силою і ненавистю: — він нас всіх зажене або до гробу, або на Сибір. Коли ви його не знищите самі, то ми самі знайдемо средство на него, через него нині все село перепороли, та і мені старому попало...

Потім він з любовію і потіхою став розповідати про Шила, як той геройські забив стражників і пристава.

— Навіть не писнули! Коли-б тільки він охоронив ся від сих бугарників. Таж вони телефоновали по всіх селах, щоби Вербівські ліси обставили сторожою. І або живого, або мертвого знайшли Шила. Поранений справник обіцює від себе самого 2.000 руб. нагороди, а 5.000 руб. від уряду, хто тільки pomoже злапати Шила живого або мертвого.

— Та де вони його злапають — сказав Гулярка — він каже, що так довго його не злапають, покіль він не забере сто стражників за свою наречену, а одного за себе: тоді каже і мені прийде «капут».

— Та і дійсно, він якийсь зачарований! Коли-б ви бачили, як по нім сипали кулями стражники, але коли-б хоть одна уцілила, ні! Наче-б він тіла не мав — говорив селянин — то герой відважний! Його сьогоднішній поступок нам пів села приєднав, а у хиліганів, і душі видко в п'ятки поховали ся, коли таких «великих риб» убивають, то що буде з ними — «дрібнотою!»

— Товариші! — сказав Пугач — але нам треба звідси забирати ся, і то, як найскорше, бо ще нині тут буде повне село стражників.

— Є, то правда — сказав селянин — вам конче треба звідси уходити.

Потім вони ще трохи говорили про «їх» важне діло. Вечером, як стемніло, старий Опанас відвіз козаків за село, а потім їм поміг добратися до Великих Тополів, сховавши їх в сїні, якого він навалив, на всякий випадок, цілий віз. На другий день був торг у Довгих Тополях, то-ж він віз буцім — то на продаж. Старий забув про свої побої, скервавлене і сїняки, він горів ненавистю і пімстою.

Він не хотів поручити навіть своєму синові такої важної місії, як відвезти «товаришів», але взяв на свої старі плечі се ризиковане і відвічальне діло. А також він хотів знати як скінчиться ся справа з «ексом» у Кандзюби.

Грицько дуже просив «товаришів», щоби йому дали револьвер,

але Пугач категорічно відмовив се зробити зі взгляду на його дуже нервовий стан і злість, котра могла-б довести його до роблення «дурниць», що цілком не було на руку їм. Однак вони обіцяли ся йому в скорім часі прислати «добрий браунінг» і се трохи заспокоїло Гриця.

V.

Нарешті, товариші, ми вже близько нашої ціли. Ясновельможний пан певно вже очікує несподіваних гостей — сказав Пугач.

— І прийме нас гостинно — усміхнув ся Гулярка.

Тепер, товариші, я роздам вам позиції, де хто мусить стояти, як будемо вже коло дому. Ти — Іванець, як найбільше обережний і спритний з нас, станеш на головній варті: нікого не випустити з будинку і сповістити вчасно, як буде, яка небезпека. До помочи возьми собі двох товаришів, котрі будуть помагати тобі пильнувати всего з надвору. Як се зробити — думай сам, а нам потрібно твое добре вартування. Ніхто не повинен втечи з будинку:—застанови такого не розбираючи на средства. Спочатку, безперечно, уживати треба средств лагідніших але в крайности можна і зброї взяти ся, тільки не стріляйте! бо се зіпсує все діло. Кождий вартівник повинен бути уважний і спритний. В ваших руках знаходить ся життя всіх ваших товаришів, що будуть в будинку — сказав Пугач.

— А я вже думав, що ви ніколи не прийдете, аж наскучило очікувати вас — сказав тихий і жартівливий голос, вилізаючого з садових корчів Шила.

— Шило! де ти взяв ся? — питали радісні голоси його товаришів, — ти здоровий? не поранений?...

— Як бачите! здоровий і міцний як столітній дуб!

Радощам товаришів не було границі, всі з чутем стискували руку Шила, а Юрко Довганенько, то поліз аж цілувати його: — Приятелю мій дорогий — казав він — я вже хотів по тобі «панахіду» правити, а ти веселий і живий, як метеор з неба звалив ся.

— А де стражники?

— О, вони вже десь коло Дримайловки тепер, я їх здурив.

— А то як?

— Та так. Мій кінь летів як куля і для того я полишив їх далеко по заду, але я дуже хотів бути з вами і для того, скакаючи поміж города-

ми схопив «чучало» — знаєте того «дїда», що горобців відганяє від проса і соняшників. Коли я влетів в Вербівські ліси, то стражники були далеко від мене. Ото-ж я взяв, та і пристроїв «дїда» на сідло, випровадив на дорогу і хотяй було дуже жаль се робити, однак мусїв — ударив коня ножем в спину і кїнь, як шалений рванув ся вперед... А я зістав ся в корчах приглядаючись, що буде. Стражники пролетїли мимо мене, як чорти, стріляючи по коневи і «дїдови» сальвами, що ще більше додавало страху коневи — і він летїв не доторкуючись землі, а я, зітхнувши легонько, закурив папіроску, та і пішов пішки за вами. Жаль мені тільки того бідного коня... — закінчив свою бесїду Шило.

— Молодець з тебе, Іване — сказав Пугач, зтискаючи його руку — але підем вже панове, бачите ми коло двору пана Кандзюби, пишні палати має, злодій!

— Товариші! Але поводити ся будемо дуже чемно, там є паночки, вони налякають ся... — розпочав Гулярка.

— Ха! ха! ха!... — засміяв тишком Шило — блакїтна кров заговорила — зразу видко шляхтича!

— Не зачіпайте його, він ще «новичок», не обтер ся межи мужицтвом, з часом і се перейде — сказав Юрко.

— Ну товариші, будьте спокійні, підходимо до будинку Кандзюби. Ще скільки слів, товариші, если пес загавкає, або буде кидати ся, то ти, Юрцю, його заспокой... ти знаєш як?...

— Пса вже нема — спокійно сказав Шило. — Я його вже супокой, тільки жаль було бідного... він не розумів, що служити у панів зле... і мусїв упасти жертвою услівів... жаль його.

Товариші усміхнули ся.

— Але з тебе Шило, також особа — ти все зробив наперед: стражників здурив, пса позбув ся... молодець та й все — сказав коваль з задоволенєм.

Скільки хвиль шли мовчки, тихо, прислухаючись до всього. Вже скінчила ся ярина — вони вступили до розкішного саду Кандзюби.

Прийшли до веранди.

Серед густої зелені, обвита диким виноградом, артистично прикрашена кольорами ріжних цвітїв, вона майже потопала в аромі і роскоші. Шкляні двері відкрївали чаруючий вид в глибину кімнати, украшених богатими і дорогими меблями. Близько дверей стояла моло-

да і красна панночка. Вона кокетливо відкинула свої грубі і довгі коси і стала расплітати їх, по тиху співаючи яку-сь пісню приємним, чаруючим голосом.

— Товариші! але-ж то і красуня! — прошепотів Гулярка.

— Диви «на ловця — і звір біжить».

Зразу на своє наскочив, та ти ще не закохай ся! — буркнув Юрко Довганенко: — а то ще і дівча за для тебе треба буде «з'експро-ріювати», а то не так легко, як гроші — в землю не заховаєш.

— Се дійсно красна дівчина — сказав Шило.

— Панунця готувить ся до спаня, бачите убирає волосє. Ми, як раз в час прийшли — не налякаємо вельможних панів. Іванець з товаришами вартуйте вікна, щоби жадна людина не втікла з дому, а ми товариші до дверей! Всі на своїх позиціях? Готово?

— Гайда! — сказав Пугач.

Застукали до дверей.

— Хто там? — почув ся голос з середини.

— Від батюшки о. Андрія, лист до пана — проговорив хлопською мовою Пугач.

— Зараз! зачекайте!

Лягнули клямки у дверей — і вони відчинили ся. На зустріч вийшла наймичка з ліхтаром.

— Ой, лишечко! — крикнула дівчина і ліхтар випав у неї з рук. Вона хотіла замкнути двері, та було запізно: з рушницями і револьверами в руках вломили ся они до покоїв.

— Руки в гору! без крику і голосія... Не пробуйте втікати, бо кожде вікно і двері є вартовані, телефон перерізаний. Невиконане наших розказів принесе вам тільки смерть — сказав грізно але чемно Пугач.

— Товариші! всіх мешканців покоїв стягніть до купи.

— Що вам треба від нас — сказала трясучись і пополотнівши панна, донька дідича.

— Що треба скажемо пізнійше, а тепер не верещить і не крутїть ся як дзиґа, але сядьте собі тихо в кутку — грубо сказав Юрко до панни. Гулярка штовхнув його під бік, говорячи: — Поводись чемнійше прошу тебе!

Той кивнув головою і сказав:

— Добре!

Та то «добре» скорше виглядало на: «та відв'яжить ти від мене, бабію!»

Коли козаки вскочили до покоїв, вони першими злапали: дідичку, якусь панну, кухарку, покоївку і двох челядників. Їх всіх в одну мить заарештували і звели до купи. Новий порядок привернув в покоях Юрко, і він се зробив в самий примитивний спосіб: він «красномовно» підняв браунінг і сказав: «Хто крикне — то послідній раз!»

Очи його додали ще більше рішучости його словам і кожний, як загішнотизований, мовчки сів на крісло. До челяді, котра також метушила ся ще гірше панів, він сказав трохи ласкавійше: — «А ви чого, дурні, кидаєте ся, не бійте ся — та-ж і ми се робимо задля вас бідолак!»

Челядь трохи супокоїла ся, тільки баби ще від часу до часу всхлипували, та на се не звертали уваги: — «всім відомо, що баба значить» — така вже її вдача: «або ревіти, або сварити ся».

Дідич, його жінка, та матір замкнули ся в ліжниці, почувши, хто до них загостив. Вони засунули двері на засови і навіть забарикадували їх меблями.

Не було иншого способу до них дібрати ся, хиба виламавши двері, а се було тяжко зробити, бо вони були грубезні дубові, на сильних сталювих завісах, як би спеціально зроблені, щоби охоронювати вхід до панської скарбниці. Козаки потребували у пана, щоби він отворив двері, а він тільки зареготав ся. Товариші застановили ся замислені.

Панночки, котрі на початках кинули ся втікати через веранду, тільки наїли ся страху: не успіли вони зробити і кроку до дверей, як звідтам визирнуло грізне обличчє Іванця з блискучим револьвером направленим на них.

Вони відшатнули ся назад, зблідли і безсильно сіли на софу.

— От, се краще — сказав Юрко — сидіть собі тихесенько і смиренесенько, а ще ліпше ляжте спочити.

— Що ви потребуєте від нас? Що ми зробили? Ви нас хочете убити? — говорили плачучи панночки.

— Не бійте ся, прошу Вас, і не турбуйте ся. Вам нічого стратити ся. Чуйте ся, як у дома, і волею або неволею приймайте несподіваних гостей — сказав Пугач.

— Освободіть нас, не убивайте! — благали панночки козаків.

Пугач обернув ся: — Товаришу Юрко, заспокой панночок — если їм страшно дивити ся на наші обличчя — най обернуть ся до стіни!

— Добре! Я зараз!

Панночки затихли.

— Що ви потребуєте від мене, по що ви прийшли — обизвався дідич.

— Ага! — і ви, пане заговорили вже — давно-б так! — ска- за Пугач — чого нам треба? — 15.000 рушлів, як ласка ваша, як «добровільну вашу датку на революційний рух на Україні».

— Ви хочете грошей? Ніколи! — покіль я живу, ви їх не ді- станете прокляті грабіжники, уівці, я... я вас перестріляю як куро- паток... — крикнув дідич.

— Ха! ха! ха! Красно дякуємо за таку шанобу. Побачимо хто- кого.

— Товаришу — звернув ся Пугач до Гулярки — а ну, мерщій, принеси сокіру або лом, а я, чуєте, вельможний, посаджу вашу доньку коло дверей, сподіючись, що перша ваша куля в нас убе спочатку вашу доньку.

— Грошей з не дам — з скреготом зубів — сказав дідич: — Я роспічну крик, зроблю гвалт... збіжать ся люде... і він з відчаяням кинув ся до вікна, але звідтам визирнуло усміхаюче лице Іванця, ко- трий зимнокровно цілив в нього.

Голос у дідича занімів.

— А то що з вами, вельможний, чому не розпочинаєте «гвал- ту»? Чи не побачили ви якусь мару? — іронізував Пугач.

— Прокляті, навколо обступили... Грошей я рівно-ж не дам. Кажу певно, хоч убийте — говорив дідич.

— А ну, Юрцю, пробуй ламати двері.

Загукали глухі удари сокіри в визирункові дубові двері, та се була досить тяжка робота, а часу шкода було марнувати.

— Товаришу — сказав Шило до Пугача — з паном легша- буде розмова, коли він дістане кулю через двері.

— Чекай, ще поговоримо трохи з паном, така честь не завше трафить ся звичайному смертельникови — відповів Пугач.

— Товариші! покіль наш пан буде думати та раду радити з своєю жінкою, ідїть і зробіть ревизію цілого дому, але добре шукайте — на взірець поліції, та шпігів: — «яка плата, така і заплата».

— Ти, Юрко, стережи наших вязнів, а решта ідїть по покоях, може які непотрібні для панів гроші або зброю знайдете, а я тим часом забавлю пана шляхотною бесїдою, бо певно добродій скучає, коли так раптово замовк.

Шило з товаришами метнули ся по покоях і виказали справдішній хист в ревідованю панських річей, вони виглядали як, правдиві шпіги: швидко відчиняли пакунки, скринки, куфрики, невідомо де знайденими ключами, а де браковало їх, умілою рукою виймали прибої, ламали замки або кинджалами підвалювали накритя. Послухайте моєї ради, пане — заговорив Пугач — відчинїть і віддайтесь на вашу ласку, ліше для вас буде. Ваші кулі нас не злякають, двері нарешті зламаємо, втечи ви не можете, сподівати ся чуда, що вас спасе — дуже непевна є річ: шкода часу і вам і нам. Ми вже десь від вас мандрували-б, а ви спокійно спали. — Відчинїть!

— Ви мене уб'єте?

— Ні, ми тільки визьмемо гроші.

— У мене їх нема!

— Як нема, то і так підемо, тільки відчинїть, щоби ми і вас зревїдували.

— Не відчиню, я не знаю хто ви!

— Відчинїть — тоді познайомимо ся, коли ви ще не розпізнали нас.

— Ви мене уб'єте!

— Фе! соромно, пане, так боятися смерти — ви-ж рахуете ся шляхтичем, а шляхта колись була власно рицарскою, смілою і відважною. Не бійте ся, пане, ми не прийшли нікого убивати, бо если-би прийшли-б за сим, то вже давно-б убили-б вашу доню, а вона живенька навіть жадної образи не зазнала. Ми не розбійники, хотяй ви про нас так думаете.

— Чим ви мене забезпечите, що мене не уб'єте?

— Словом чести!

— Се мала порука... — зірвало ся з вуст шляхтича свавільно.

— А коли так, — гнівно крикнув Пугач — то вибачайте! Товариші, до мене!

Всі зібрали ся.

— Рубайте двері!

Знова загуркотіла сокіра і глухо ударяв лом, підвалюючи двері, та знова без жадного наслідку.

— Богдане досить бавити ся з паном. Під кулями він скорше заговорить — сказав Шило. — Стріляй!

Загуркотіло кілька стрілів. Панночки зімліли. Гулярка швидко побіг до них, приніс води і... лагідно бесідою скоро привів їх до чутя.

— Дякуємо! — сказали панночки.

— Прошу дуже! — відповів Гулярка.

В кімнаті до сховав ся дідич, чули ся оханя і глухі крики. Небавком загомонів голос дідича, слабий і переляканий: — Так ви даєте слово, що мене не уб'єте?

— Ні, тепер не даю! Ідїть на нашу ласку — відповів Пугач. — Отворяйте, пане, бо інакше ми підложимо бомбу під двері і завалимо всі ваші палати...

— Ох! Боже мій! Я все віддам, що тільки маю, даруйте мені життя! Я вже і так ледво остав ся в живих від ваших куль.

— Тож обіцяєте, що не уб'єте?

— Пане! — сказав Пугач — на що вам наша обіцянка або слово! Та-ж се прецінь, мала порука?

— Таточку відчинїть! Вони не уб'ють вас, вони добрі, чемні — заговорила, тремтяча трохи, донька дідича, яко-сь дивно поглядаючи на Гулярку.

— Боже, яка вона мила в своїм страху — подумав собі Гулярка, і його взір з ніжністю упав на неї — ваша правда, панунцю, коли-б ви знали, що заставило нас піти сею дорогою...

— Що се значить? — звернув ся Пугач до Гулярки.

Той зараз-же замовк, урвавши бесїду.

— Панове, я відчиню, не уб'єте мене?

— Тоді поговоримо.

— Ради Бога!...

— Агі! який боягуз! Єсли ви не відтворите зараз, ми двері зірвемо динамітом!

— Ох лишенько! Зараз, зараз...

Почув ся гуркіт засовів і небавком двері відчинили ся.

Побачивши гурток озброєних козаків, дідич упав навколішки і благаючи, протягав руки, просячи о помилованє.

Жінки, бліди і тремтячі, приперли ся до дверей, і ледви стояли.

Револьвер і рушниця дідича лежали на столі навіть не наладовані. Пугач усміхнув ся.

Вставайте, добродію, чорт не такий страшний, як його малюють. Ви бачите перед собою не розбійників з великої дороги, а інтелегентних людей. Отож познайомимо ся.

— Ми є українські революціонери - експропріатори «боєвої організації». А тепер прошу вас сісти і будемо бесідували — сказав Пугач подаючи крісло.

Жінки кинули ся в обійма своєї доньки і внучки і довго не могли супокоїти ся, тримаючи її і цілючи, заливаючись сльозами.

— По приговору боєвої організації «Української оборони» — ви приговорені заплатити 15 тисяч рублів на революційні цілі. Прошу їх доручити і ми зараз відійдемо, пробачившись за причинений клопіт.

— Я таких великих грошей не маю, маю тільки 7 тисяч рублів, які і віддаю вам — сказав дідич, виймаючи з запазухі торбинку з грішми.

— А решта? — спитав Пугач, приймаючи гроші. — Я певно знаю, що ви їх маєте, бо сего тижня продали тютюн за 50 тисяч і отримали 15.000 готівкою.

— Правда! — сказав немало здивований дідич — однак ви всеж є зле поінформовані, бо я вчєра вложив до банку половину грошей, оставивши для себе сих 7.000 рублів. Се поквітованє покаже вам, що я говорю правду — сказав дідич доручаючи книжку Пугачови. Пугач задумав ся.

— Ми ось як порадино — сказав він до дідича. — Ми возьмемо в заклад вашу доньку, з певністю не зробивши ї жадної зневаги. Добре?

— Боже, що я чую, я не підуму... нізащо! — переляканим голосом крикнула панночка і знова зімліла. Гулярка знова кинув ся до неї, при-

ніс води, роздобув десь кроплів до нюханя і небавком... цілком її супокоїв — вона сміяла ся.

— Дякую красненько! — зачервонівшись сказала вона, нагородивши його вдячним поглядом своїх чудних голубих очей.

Гулярка аж сам зачервонів ся від радощів.

Мати коли почула, що її доньку хочуть взяти, зірвала ся з місця і своїм тілом стала закривати свою дитину, готова боронити її як левця, однак нервово напружене було дуже сильне і вона також упала — як мертва, на руки своїх слуг. Не стратила присутності духа стара бабуня, мати дідича і вона звернула ся до козаків з такими словами:

— Послухайте мене, ласкаві, панове, з певністю ви також маєте свої рідні семі, маєте сестри... — сльози не давали її говорити — не вже ви не відчуєте, що значить розлучити матір з донькою? Ви є молоді і повинні мати шляхотні почування... Я звертаюсь до ваших чуттів...

— То все дуже добре! Але ми не числимо ся тепер з нашими почуттями, а також і вашими невігідностями. Нам потрібні гроші для веденя революційної роботи.

А ваша внучка буде для нас доброю заporукою, що ми дістанемо недостаючу суму грошей. А зрештою, скажу Вам, що ми навіть не повинні мати жадних милосердних чуттів, бо ми занадто багато стратили. Коли-б ви знали також, що значить мати родину і не бути з нею, мати певне положене і стратити його. Чи ви знаєте, що то значить жити з дня на день, очікуючи кожної хвили стратити життя. Чи ви знаєте, що значить плакати сльозами того забитого народу, котрого звичайно ви називаєте хлопським, мужицьким, з котрого дерете ви послідню шкіру, котрій кілька вже віків провадить своє нудне життя в дурмані, несвідомости і темноті! Знайте-ж, що люде, котрі для щастя сего народу, забули про ті шляхотні чуття, о котрих ви нам сказали, так красно хвилину передтим. Нам треба грошей для веденя народної роботи і ми їх мусімо дістати. То все даремні слова.

Я від свого твердого постановленя взяти вашу внучку, як заклад, не відступлю, — скінчив Пугач.

— Я обіцяю вам віддати решту гроший в протязі двох днів. Обіцяю се зробити не повідомляючи ані поліцію, ані стражників, зробити все потаємно, — сказав дідич.

— А яку ми можемо мати заporуку на се? — спитав Пугач.

— Я даю вам «слово чести»!

— «Слово чести» — а чи не сказали ви, пане, недавно до нас, що се «мала порука»? Коли ви сумнівали ся в нашім слові, ми сумніваємо ся в вашім. Доньку я вашу всеж таки возьму!

— Боже! ви і себе і її загубите, вона вас звяже в подорожі, вона є женщина, вона не може зносити то, що ви. А зрештою тоді я буду змушений сповістити поліцію, і вас зловлять.

— Се наше діло! — зимно відповів Пугач.

— Дорогі, панове, — звернула ся знова до козаків стара бабуня — пожалійте хоч мою старість, хочай ради ваших «великих ідей», за для загубленої долі і страченої родини і вашого щастя не робіть сього! Вона не знесе сього, вона умре, а разом ви погубите і її маму і мене стару. Благаю вас. Я стану навколішки...

— Успокойте ся, пані-матко, сказав Пугач, трохи змішаний — не дозволяючи її стати на коліна.

— Возьміть від мене все: золото, перли, всю мою коштовність, в ній будете мати більше, як ту суму, що ви жадаєте.

— Ми не беремо нічого, за винятком грошей і зброї. Зрештою заждіть хвилину — ми порадимо ся, що зробити з вами і поступимо згідливо з нашою партійною справою і можливою чемністю і чесністю відносно вас. Тим часом в иншій кутку вела ся досить жвава і цікава бесіда межи Гуляркою і «перепудженою» панночкою.

— Ви не боїте ся нічого — говорила панна — які ви відважні, то мусить бути дуже страшно сподівати ся кожної хвилі смерти.

— Єрунда! — відповідав Гулярка все залежить від при звичаєня: і до смерти можна при звичаїти ся, особливо тоді, коли ціле щастє твого народа залежить від твого поступованя і роботи. Подумайте, дорога паннунцю, — агітував її Гулярка: — про наш бідний народ! Що він має! Землі — нема, шкіль на рідній мові також нема, найменше проміне самосвідомости убиває російський уряд тюрмами, нагаями та шибеницями... Ціле право і свобода народа лежить в глузованю земського начальника, пристава та ісправника, котрі озброєною силою козаків, інчушів та стражників «усмиряють» його.

Крім того його духовну темноту не розсіває навіть і священство — на відвороті ще більше затуманює! Піп — се є чорний жандарм «само державія», котрий, як павук висисає всяку духовну роботу і свідомість в

людських душах і лапає нещасні жертви темноти в своє павутинє і підбурюєїх на погроми, хуліганство і розбишацтво, а сам пе кров наживи з їх глупого і забобонного житя. В бідного селянина нема навіть потіхи і віри в «боже милосердіє», бо сам бог малюєть ся, як найгірший деспот і тиран, а загробове жите рисуєть ся в ще гірших ффарбах, як сучасна дійсність.

Нема і для інтелігенції також свободи, кожда вільна думка параліжуєть ся урядом, а така відважна одиниця, що пробує бороти ся скоро знайде себе в тюрмі, або на широкім шляху, що веде на Сибір... а часом навіть і на мотузку!

Всіх дусить ненавистне ярмо абсолютизму і чуже панованє над нами.

— Се є правда! — сказала панночка замислено: — селянинови живеть ся дуже тяжко. Обовязком є кожного чесного серця помочи йому. Я давно вже говорила свому татови, що піду на медицинські курси, а потім, як земський лікар, буду помагати народови в нашій околиці, однак тато не дозволяє, але тепер я мушу таки піти, най що хоче робить — я всеж піду! — рішучо заявила Гуляркови молода панна.

— Перепрошаю, паннунцю, звернув ся Пугач, лагідно усміхаючись: він чув цілу їх розмову: — ви не можете нічого думати, керувати самі собою, бо ви в нас в полоні — і все від нас залежить.

— Ви думаєте, що я вас тепер бою ся — сказала панночка, скося глянувши своїм чарівним поглядом на Гулярку: — ані крихіточки! Єсли хочете мене взяти — то беріть, однак стережіть мене добре — бо втічу.

— Доню! Господь з тобою, що ти плетеш — говорила зляканим голосом її мати.

— А що єсли за віртового до вас поставлю я Гулярку, що тоді?

— І від нього втічу — говорила трохи зачервонівши панна.

— А знаєте, що тому належить по наших козацьких законах, хто не встереже полоненого?

— А що?

— Смерть!

— Ой, лишечко! Так я не втічу, або... — свавільно зірвало ся з її уст.

— Ха, ха, ха!... — або втічете в двох і підете на медицину! — засміяв ся Пугач.

— Засміяли ся і козаки, навіть на устах переляканих родичів зявила ся усмішка. Тільки слуги здивовано гляділи то на одних, то на других — начеб се була якась «кумедія», що зараз закінчить ся сміхом, і всі поскидають свої маски і стануть «добрими знайомими».

— Отож ви не возьмете моєї доні — з надією в голосі питала мати.

— Не беріть паннунці — просячим голосом заговорила челядниця: — вони такі добрі завше були до нас, вони нас грамоти вчили...

— Пугач задумав ся...

— Отож ви обіцяєте в протязі двох днів доручити нам решту недостаючих грошей?

— Обіцяю. Даю слово — сказав дідич.

— Добре! запорукою сього най буде також і невинність вашої доні з шляхотною душею і її добрі заміри, а також і просьба вашої челядниці, бо своїми устами вона виказала добре серце народа, а желане і радість нашого народа се є закон для нас.

По двох днях до вас прийде наш післанець, котрому ви і доручите гроші, если ви нас зрадите або затримаєте його і не дасьте грошей, то все ваше майно піде з полумнем, а ви самі будете убиті. Нігде не заховаєте ся від нас, пімстяча рука нашої «боевої організації» знайде вас скрізь.

Товариші, чи пристаєте ви на моє рішене?

— Згоджуємо ся — відповіли козаки в один голос.

— Дякую я вам, мої рідні, що ви зіставляєте мою внучку, що не роздерли ви серця матері, най Господь надгородить вас.

— Не дякуйте, пані-матко, ми не хотіли вашу внучку брати з тої причини, що небезпечно взяти таку кралою; вона би нам всіх козаків перепсула своєю красою — говорив Пугач, поглядаючи на зачервонівшого Гулярку. — Ну, панове, час і до дому!

— Чи не будете так ласкаві, добродію, — раптово звернувся Довганенко до дідича: — пожалувати козакам по шклянці меду, говорять, що шляхотний мід дуже добрий!

Пугач здивовано подивив ся на нього, однак нічого не відповів.

— Прошу, прошу! стурбовано і по гостинному говорив дідич, — але хто сходить до пивниці?

— О, ми свому поможемо: най піде ваш челядник в супроводі наших вартових.

По хвилі принесли меду.

Довганенко наляв склянку і проголосив тост за здоровле молоді панночки, за її ідейні думки помочи бідному народови. Далі він говорив, що єсли вже і серед шляхти на Україні починає серце бити ся любовю до бідного народу, то вже видно прийшов кінець абсолютизмови і неволі Україні.

— Най жиє, най жиє ідейна панночка — гукнули козаки і випили разом доброго старого меду.

Пугач усміхнув ся...

— А тепер, шановне панство, просимо вас дати нам слово чести, що всі наші услівя будуть виконані і що ви не повідомите поліцію про се зараз.

— Даємо слово!

— А тепер бувайте здорові. І козаки ввічливо вклонившись, один за другим повиходили з покоїв. Послідним вийшов Гулярка. Він зітхнув і подав руку панночці, котра стиснула її міцно.

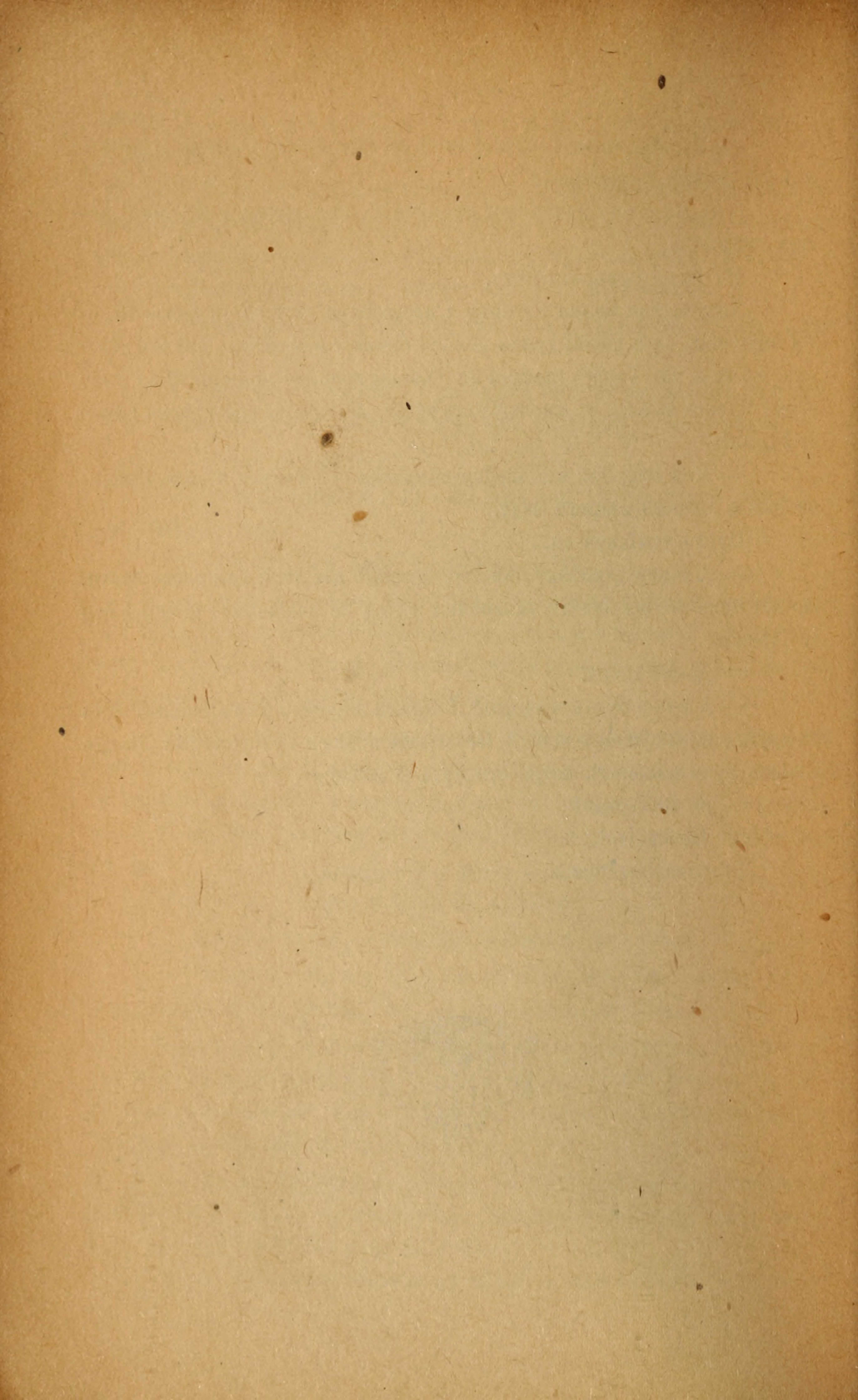
— До побаченя!

— Прощайте!...

Гулярка подивився, а в неї текли сльози...

АКОРДИ НОЧІ.

Таємниче світло місяця синявим, лагідним освітленем обхопило надбережні околиці. Чаруючі тіни бігали великанськими постатями по обмежаню. Купаючись в філях Дніпра носилися смутки, як нехрещені діти традицій. Була мертва тишина... Серед сего сконання ночі, дзвенячили тс... тс... тс... брязкотіла мовчанка. Все можна було почути, але скрізь не було життя. Се був цвинтар тліня. Очерети на лівім березі Дніпра замовкли в німій покорі чи страху перед чимсь, що ставало все яснійшим і дусило мозок в якійсь незрозумілій гадці.

Було се боязливе відорване душі від тіла і ховане в темноті. Місяць з блідого став робитися брудно-червоним. Все стало нищитися і мізерніти під блеском сего страшного, кровавого місяця. Ще скорше замелькотіли тіни, котрі стали збиратися в громади і своїми легкими тілами — закривали землю, тиснячись своїми проклятими душами... Ау!... ха, ха, ха!... — зазвучав божевільний регіт пугача і тяжким злетом піднявся він на галузку верби, яка схилилася над чорною водою Дніпра. — Гу, гу, гу! — здалека почувся гудок пароплава і скоро з'явився його сілцет з блискучими, червоними огнями ліхтарів, які світилися на його передній часті і коло штурвала.

З ляскотінем, свистом і жалібним завиванем, наче би плачучи, розбігалися філі в обі сторони і білою піною, яка блестіла під проміннями місяця, штовхали одна другу і бігли на берег...

Поважно, з тяжким віддихом і зітханєм пнявся пароплав вверх проти течії Дніпра.

Червоно-білі сторони його покрилися краплями мутного поту...

Гуркіт і рух незнайомі сему місцю розполохав «тіни» — і вони швидше замелькотіли в повітря... глухо і таємно стало навколо, а жовто-червоні проміння місяця декорували самотність сего закутку. З десяток пугачів вилетіло з густих корчів і полохливо розлетілися на всі сторони; качки закричали злякано, зірвалися з води і десь зникли в очеретах.

Тишина ночі ожила на хвилину і штучне зітханє зірвалося з нежитя...

На пароплаві стояла постать. Смагляве, сміле обличчє відважно виглядало з під кашкету матроського фасону, блискучі очі поринали в безграні надземного світа, блукаючи в етері і носячи на крилах мрій в небутю, штучно оживляючи їх... Він був одягнений в матроську пелерину, котра легонько розвивалася в повітря.

Се був механік пароплава.

Він був молодий, хотяй обшукуюче світло і якесь нервовє мучене старило його.

Він оперся коло борту пароплава.

— Фі!... яка убійча панорама сего місця. Якась дивна ніч. Наче цвинтар з отвореними гробами розлягся навколо. Се дражливе світло місяця наче спорить з мутним і слабоньким блеском звїзд. Сі філі з сріблясто-чорною поверхнею, наче би покривало на трумні мерця... Якоесь не натурально тихо тут. Наче би смерть пронеслася над всім і лишила свій слід, свої барви, — а забрала жите...

Де ми знаходимося тепер? Я не пізнаю сего місця. Як воно називається? — спитав він проходячого мимо його штурмана.

— «Мертвий Байрак» — відповів той.

— Ся назва відповідає сему місцю — подумав він. — Неприємно в мене на душі чогось... О, се моя проклята хвороба! Мое вражінє, мої нерви...

В мене знова спомини минулого... Для чого?... Вже кілька разів я змушував себе залишити сі думки, але все то було надаремно. Все минуле іде поперед очі, і щось стискає серце...

Я вже рішив розпочати новє жите... Я маю право на се! Чим я

обовязаний «їм»?... Я все віддав, що міг, але без наслідку... Невже я не маю права на власне жите? Хто заборонив мені се? Ідея? Га? Але що значить ідея з житем любови — моїм власним?... Ідеї проходять, міняють, міняються, зраджуються, — а жите?... жите розвивається, росте, міцніє — о жите одно, а ідей много — треба уміти прожити се жите...

Та хиба я «там» жив для ідеї, а взагалі чи «ми» так звані «борці» живемо для ідеї? Ми живемо, бо нам приємно так жити; ми в стра-тах, невігідностях і навіть смерти знаходимо свою приємність, от так, як піяк в горівці...

На що маскувати свій грубий егоїзм в альтруїстичні пориви — я працював і боровся, бо мені було приємно. — Страти... Правда, вони тяжкі були, але навіть в стратах я мав свою приємність...

О!... досить!... на що я думаю... Я не хочу думати про минуле! Не хочу!... А де тепер вона, мій дійсний керманіч життя! Що вона робить? Пів року вже пройшло, як я бачив її... Бідне дівча! Що винесла, що ви-терпіла вона за той час в дома... Невже не мали ми права? Хиба не можна використати той час, коли хвилі життя майже пораховані? Хиба не сміємо ми завойувати для себе хвилеве щасте? Бажали ви життя, отже і жили... А чи довго? Щасте ніколи не може бути довге, воно не вічне, воно — блискавиця, яка сліпить і лякає... І ми жили: безумовно, при-страстно жили... В якійсь агонії любовній пролітали хвилі щастя. Кона-ли в приємностях і страху... і час було кінчити: її стерегли родичі, а ме-не «шукали». Втікати час вже був — і ми розлучилися. — Що сталося з нею, я не знаю — на мене полювали — крок за кроком. Скажене то було польованє людей за чоловіком. Се за ідею, кажуть! Яке се дур-не! Я за ідею втікав, вони за свою ідею за мною гналися...

О!... Я хочу бути вільним, свобідним, не звязаним жадним обо-вязком!!! Не хочу бути рабом ідеї! Я хочу мати мою індивідуальну сво-бідну волю. — Я хочу жити — і більше нічого...

Жите, жите! воно таке красне, миле, любе — се може зрозуміти тільки той, хто сподіється його стратити кожної хвилі...

Я революціонер!...

Але як хибно ви розумієте мене. Правда, я боровся за «народ», але тому, що мені було приємно се робити. — Се так приємно наводити страх на масу, на дике стадо — на товпу; а ще ліпше бавитися в смерть...

Ще трохи такого життя — і нерви мої не видержали би... і я — збожеволів би.

Знова спомини... мене дусять тіни... хиба я винен?... Що? — були трупи... Де смерть — там родиться життя.

Він застановився, майже упав на лавку, що була близько його, смертельна блідість покрила його лице, лице трупа з фосфоричним блиском очима, що зловіщо дивилися з під чорних бров, на його лиці відбивався жаль, журба і мука...

— Ох!... як се тяжко!... Се було недавно. Як сміло я кидався в море життя, повний сил і відваги, з горячою вірою в народ і його будучність. Свята ідея його освободження, його розцвіт і сила — се було сонцем мого життя. Я стремів до того сонця, огонь горів в моїх грудях, на віттар до него я поніс свою силу, енергію і молодість. В здорову масу, здоровий дух поніс. Нічого для мене, крім него не існувало. Він був моїм богом, моєю вірою. Я пожертвував всім — моєю кар'єрою, будучністю і навіть власне життя віддав не роздумуючи...

Лишив свою родину в тяжкій розпуці — пішов до него.

І щож — він не зрозумів мене. Він радо брав, але не міг здобути. Коли йому даєш, він лиже руки, як пес іде за тобою — колиж він поніс на собі жертви... тоді він стратив віру і розігнав всіх тих, котрі прийшли служити йому, він продав тих, що жертвували йому своїм життям. О, все то минуле, то довгий і страшний сон...

Однак я люблю його, люблю, як мати любить свого убийника-сина. Неможна полишити його на безвістній дорозі, без провідника, лишити сю велику дитину.

Та вже сил нема... я стратив силу і віру у все...

Знеможений він замовчав на хвилю. Думав якусь тривожну думу. — Любов! се одно, що може воскресити мою душу, натхнути серце на відважні вчинки, а в кров встрикнути новий запас енергії. Коли в ніг її зложу я свої смутки, болі... з грудий її зірву я цвіти надії і віри — тоді з подвійною підю я силою до сего велитня і вічного раба — підю до сего звіра-чоловіка, підю до сеї любої дитини, до ката і героя великих вчинків — в народ: там згою я свої тяжкі рани.

Очі його блестіли, лице в екстазі віри сіяло, як зірниця, а сам він завмер дивлячись в безвість...

В сю хвилю з'явилася нова постать жінки. Проникливо вона ди-

вилася на него. Він чи не він? — шептали її уста: — мої чуття мене ніколи не обманять — се він.

Вона рішучо пішла до него.

— Ти не пізнаєш мене, Владо?

Він задрожав і раптом звернувся до неї і відступив здивований назад. — «Се ти, Надю! ти жива, я чув»...

— Що?, вмерла! — се правда. — Я була трупом без віри і надії і конала своє мізерне жите, але колись я була живою, щасливою і молодю, та тільки і тепер в мене будиться жите: тебе я бачу знова...

— Дивна стріча... Куди ти ідеш? — спитав він її.

— Куди? скрізь і нікуди: тебе шукала я. Тепер знайшла, піду з тобою... Ти мушиш віддати мені моє жите, або я тебе захолоджу своїм не житем.

— Чого ти хочеш?

— Любови твоєї...

— Тобі я дав її колись, хиба ти вже забула ті хвили щастя?... Тепер я сам не маю... Я шукаю...

— В другої?

— Так! В ній!

— Ти підеш до тої, що розлучила нас?

— До неї.

— Вона тобі не дасть жита.

— Вона поверне мені віру, надію і любов.

— Вона не верне тобі нічого.

— Я мушу жити, я хочу жити...

— А я хиба не хочу? Я також хочу вернути своє жите: — тебе вернути!

— Се неможливе! Труп трупови не дасть жита.

— О, ні! послухай мене, мій любий: — В моїх грудях цілий вулкан жита, він не загас, він тільки замкнений... Прийди до мене, мій дорогий, коханий, він знова пристрастю закипить, він спалить тебе, він навіть мертвого розбудить... Я дам тобі доволі щастя, страсти. Прийди, прийди, тебе я шукала.

— Мені страсти не треба. Я мав її досить, я віри хочу!

— Я віру дам тобі.

— В що? в натуру, пристрасть? Сего не треба вже мені.

— Чому раніше ти задоволявся сим?

— Тоді я вірив, я шукав огня.

— Я буду пестити тебе, як дитину, м'якими поцілунками заколишу тебе коло своїх грудий, теплом свого тіла у загрию тебе... В своїх жилах сильніше заграє кров. Молитися буду до тебе... Не дам ні вітру смутків, ні гурагану думок навівати на тебе тугу. Я груди роздеру свої і бюче серце вложу в твоє застигле...

— Я не люблю тебе — сказав він зимно вяло: — я не можу любити двох...

— Ох! не люби: але позволь мені тебе любити, бути з тобою...

— А як я піду до другої, сказав сміючись він — і ти підеш?

— Її вже нема... — зірвалося з її уст.

— Що кажеш ти? — кого нема?...

— Вона вмерла...

— Неправда се! Кажи, що се неправда! — говорив він, лапуючи її в свої міцні руки.

— Вона вмерла! Розлучниця не може жити — зловіщо говорила вона.

— Ти убила її? Кажи мені: кінець тобі зараз тут буде — говорив він душачи її в своїх руках.

— Ні вона сама себе згубила.

— Твої були прокляті ради, ти уроїла в її душу відчай — о! знаю я тебе гадюкою!...

— О, ні! Я тільки розказала про себе, про других.. жертви твоєї пристрасти... ти маєш їх досить на своєму сумліню...

— Змія проклята! тяжко дихаючи прошепотів він.

— Оповіла я її про муки родження, про ганьбу, про сором, про горе родичів...

— Мовчи, убийця!...

— То з гнівом, то з ненавистію, то з болем, то з відчаєм слухала вона про жертви твоєї пристрасти.

— О, діяволе! Будь ти проклята на віки!

— Вона струїлася...

— Що зробила ти? На що убила ти невинне сотворіне?

— А я хіба була не невинною, коли ти любив мене?

— Геть! від мене!...

— Я не піду від тебе: я рада, що тебе зустріла. Розлучниця вже не стане мені на дорозі: ти мій тепер!

— О, се неправда! Вона не вмерла!...

— Будь певний — її нема вже на сему світі. Коли вона конала, то я порадила її випити ще більше отруї... Вона вмерла. Бери мене для своєї пристрасти — тобі не жаль її, тобі себе жаль: ти мріяв о небі приємностей з нею, а тут не стало її... Ти завівся на сім...

— Геть від мене! Убю тебе!

— Убий, убий! Як приємно вмерти від тебе: мені так хочеться вмерти за тебе або від тебе.

— Сего не діждеться: ти мусиш жити.

— З тобою! О, дякую тобі мій милий, любий Владо! Возьми свою рабу, що хоч роби: вона твоя...

— Тебе взяти? Проч іди від мене, убийниця! Ох, як тяжко мені, яка розпука огортає, яке відчаянне гризе мою істоту. Ціла руїна — жите моє. Розбито все!... Тепер я дійсний труп. Я чую, що леденіє в жилах моїх кров і серце стає-мертвіє...

— Милий, любий мій! Возьми свою Надю, Надію, як ти кликав мене колись. Вона все зробить для тебе — ти ціль і щасте її.

Вона тебе пробудить знова до життя і дасть тобі віру і надію і любов...

— Лиши мене!

— Ніколи! тепер я твоя тінь...

Віддай мені моє страчене жите, віддай дівоцтво, віддай глибоку віру в ідеали — тоді лишу я тебе.

— Я сам нічого сего не маю.

— Так я лишуся з тобою... Мій милий поцілуй мене! Я хочу ласк, любовщів і щастя. Дай мені їх много, много... я так чекала на тебе, шукала... дай...

— Ти збожеволіла!... Ти — убийця мого щастя, ти — руїна мого життя, ти — хочеш від мене ласки?...

— Так! хочу, хочу... Ти мій тепер!

Вона кинулася до него в обійми, він відштовхнув її. Вона впала. Очі в него блестіли як в звіра, біла піна виступила з його уст, він дико озирався навколо...

Поволі, з болем вона піднялася. Певним, рішучим зором вона по-

дивилася на него. Видно було, як боролися в неї чувства любови з гордостію. Нарешті вона знова кинулася до него, з більшою ще завзатостію і пристрастію:

— Але всеж я твоя. Нігде не скриєшся ти від мене. Я люблю тебе — возьми або убий!

— Послухай же мене — сказав він більше спокійно: В мене було все... я був як цар вселенної — я любив. Убитий горем, зневірством з відчаянем, я пішов шукати відпочинку на грудях в любої... Мене гнітили смутки, спомини, тіни... Переслідували вони мене гірше, як вороги. Я думав відпочати, а ти убила мій відпочинок...

Він застановився, нервовий дроз перейшов по його тілі, очі заблищали безумством, рішучостію чогось що мало статися...

— Житє для мене — сказав він смерть, а смерть — житє: буду з нею. Тут тінь моя — се ти, а там — вона...

— Прощай гадюко...

Він кинувся в філі... Роздався плеск води. З скаженим реготом, як блискавка метнулася вона за ним з криком:

— І там тебе не покину, не дам розлучниці бути з тобою...

— І знова плескіт... і друге тіло сховалося в філях... Все зникло, затихло.

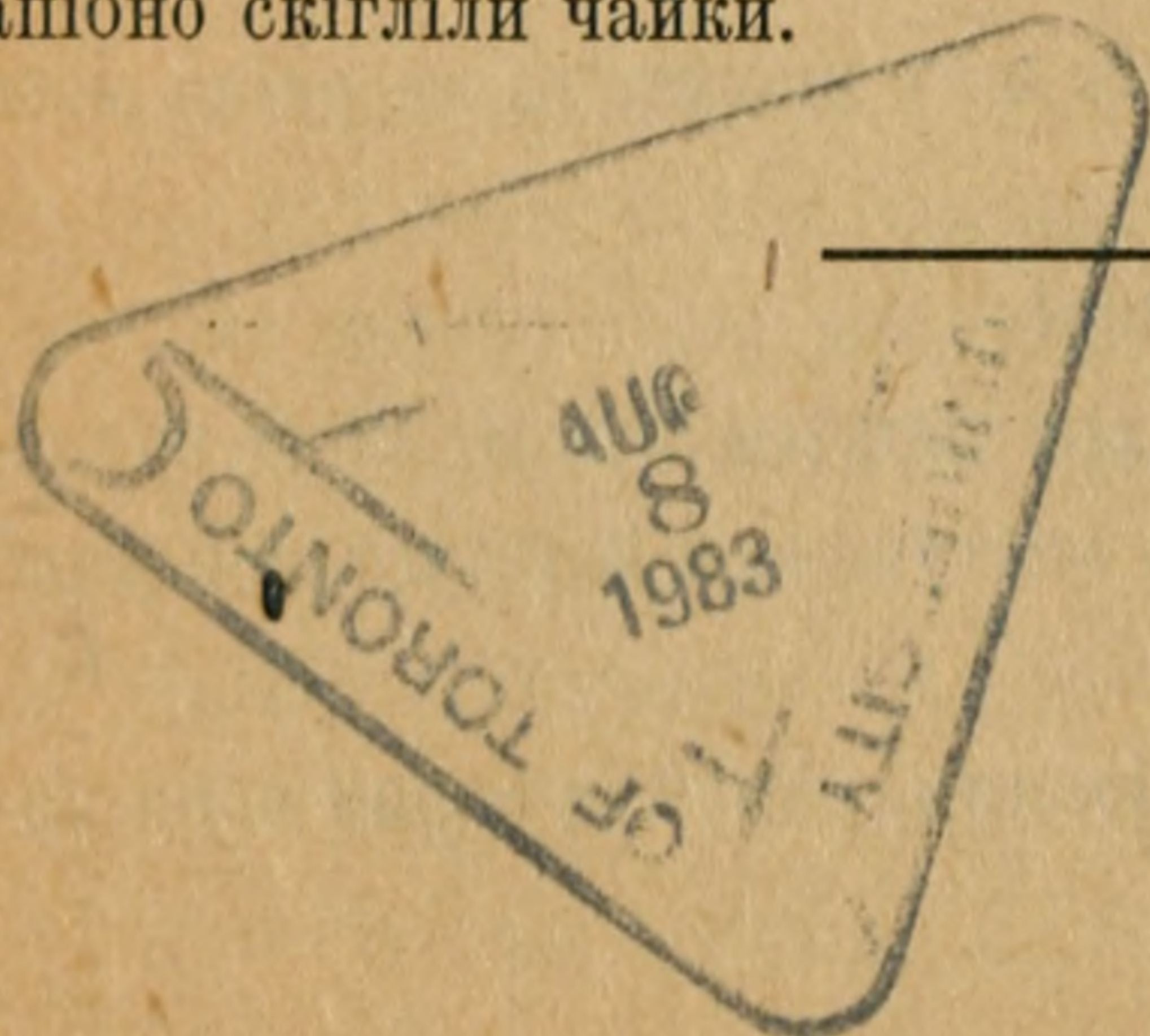
— Чоловік в воді, хтось впав в воду — роздалися голоси на пароплаві. — Та було за пізно: не було жадного сліду. Тільки старий кермовий сказав: Що року тут топляться! Се — таке місце прокляте!... Він перехрестився.

Все затихло...

Тільки жовта ніч декоровалася білим саваном филь, що билися одна з другою білою піною, там де дві жертви «поступу» знайшли спокій.

Тихо, тихо стало. Тільки десь під лісом голосно реготався пугач, та жапібно скіглили чайки.

Перекотиполе.

Книгарня Видавничо-Друкарської Спілки "УКРАЇНА"

поручає свої власні і чужі видавництва:

НАРЕЧЕНА — оповіданє, переклад з російської мови	15
НІЧОГО НЕ БУЛО — оповіданє, переклад з російської мови	15
БОРОТЬБА О СОНЦЕ	5
РОБІТНИЧІ ПІСНІ	10
ФІЛЬСОСФІЯ ШТУКИ	50
КИЇВ — календар на рік 1918 з портретами наших героїв містить дуже гарні оповідання і інші поучаючі річи	50
ІЛЮСТРОВАНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ — написав М. Грушевський, том І-ший	\$1.50
КОБЗАР — в двох томах	2.00
КОБЗАР — в двох томах в оправі	3.00
РАЙ І ПОСТУП — написав проф. М. Драгоманів	45
В ТУМАНІ — оповіданє з старинних часів	20
ДВІ МОГИЛИ — оповіданє з сибірського жителя МАРСА	10
ЯК ЖИВ УКРАЇНСЬКИЙ НАРОД	15
ПРО ПОЛОВІ СПРАВИ	30

— 0 —
Пишіть на адресу:

"UKRAINA"

2152 W. Chicago Ave.

Chicago, Ill.

— 0 —
Гроші посилайте враз з замовленєм.
Замовляючий книжки на суму низше одного долара платить сам поштову пересилку.

"OSA"
В АМЕРИЦІ
КОШТУЄ
\$1.00
До КАНАДИ
\$1.25
— НА РІК —
поодинокє число 5ц.

Екстра, екстра
Штіфе Іване
Екстра всі парафіяне!
Бо хто хоче насміятись
Мусить міцно вперезатись
І то шнурком новов модов
Старокрайським головодом.

«Але чому? Ну, вгадайте
Везу «О С У», замовляйте
Буде сміху, буде шутки
До нестями, до роспуки.
Бо «О С А», то друг і мати
Буде смуток з хати гнати
За доляра цілий рік
Аж вас розболить живіт!

Хто пришле цілу-річну передплату на часопись "OSA",
той дістане даром за 50с книжок.

"OSA" Publishing Co.

1926 West Huron Street

Chicago, Ill., U. S. A.

T
-
Y
-

SUBSTITU

Location 14

No. of Copies 1

Binding .....

